

THE IMITATIONAL FAITH ACCORDING TO ISLAM

İSLAM İNANCINA GÖRE TAKLİDİ İMAN¹

Hasan KURT²

Abstract

This article entitled "the imitational faith according to Islam" has two main sections and a conclusion. In the first section, which etymological analysis is made, the term and glossary meaning of imitation (taqlid) is given and its place in the Quran and the Hadith is focused. In the second section entitled "Imitational Faith According to Theological Sects" views of Ahl al-Sunna denominations such as Salafiyya, Ashariyya, Maturidiyya and views of non-Sunni denominations such as Shia, Mutaziliyya and Kharijiyya are discussed. In the conclusion, the outcomes of the research are presented. It is hoped that an important gap will be fill with new perspectives in the area of Islamic Theology, which is not focused enough previously.

Keywords: Theology, Islam, imitative, Taqlid, Faith, Ahl al-Sunnah

Özet

"İslam İnancına Göre Taklidi İman" adını alan bu makalede başlıca iki ana başlık ve sonuç kısmı bulunmaktadır. Etimolojik tahlilin yapıldığı ilk başlık altında taklid kelimesinin, sözlük ve terim anlamları ile Kuran-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde taklid kavramı üzerinde durulmuştur. "İtikadî Mezheplere Göre Taklidi İman" adını taşıyan ikinci başlık altında ise Selefiyye, Eş'ariyye, Matüridiyye gibi Ehl-i Sünnet mezhepleri ile Şia, Mutezile ve Hariciler gibi Ehl-i Sünnet dışı mezheplerinin taklidi iman konusundaki görüşleri değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise araştırma esnasında varılan sonuçlara yer verilmiştir. Kelamî eserlerde fazla yer verilmeyen taklidi iman konusunun yeni bir bakış açısıyla değerlendirildiği bu çalışmanın ilgili alanda önemli bir boşluğu dolduracağı ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, İslam, Taklit, İman, Ehli Sünnet

ETİMOLOJİK TAHLİL

Taklid Kelimesinin Sözlük Anlamı

Taklid kelimesi Arapça k-l-d fiil kökünden türemiş tef'îl babından bir mastardır. K-l-d fiili ise sözlükte, bir şeyi sarmak, dolamak, suyu veya sütü bir yerde toplamak,³ kadının boynuna kolye veya gerdanlık takmak,⁴ ipi eğip bükme, kılıç kuşanmak,⁵ hayvanın boynuna yular veya kurbanlık takmak, boğmak,⁶ ekini sulamak, benzerini

¹ Bu makale, Semantik Açıdan İman Kavramı Ve Kelamcılara Göre Taklidi-Tahkiki İman, İstanbul, 2014 adlı eserden yararlanılarak üretilmiştir.

² Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi ABD., hakurt71@hotmail.com

³ İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, Lisanü'l-Arab, Dârü'l-Maârif, Kahire, ts. , c. 1, 5, 3717.

⁴ Cevherî, Ebü Nasr İsmail b. Hammâd, es-Sihâh tâcü'l-luga ve sıhâhi'l-Arabiyye, thk. Ahmed Abdülgafur Attâr, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1990, c. 2, s. 527.

⁵ İsfehânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Ragîb, el-Müfredât fi garîbü'l-Kur'ân, thk. Muhammed Seyyid Kilânî, Beyrut, ts. , s. 411.

⁶ İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, c. 1, 5, 3717, 3718.

yapmak, birini göreve atamak, sorumlu kılmak, üstlenmek, bağışta bulunmak⁷ gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Aynı kökten türetilen “kılâde” kelimesi gerdanlık, madalya ve kolye; “kald” kelimesi bilezik; “miklâd” kelimesi de anahtar ve hazine anlamlarına⁸ gelmektedir.

Taklid kelimesi sözlükte, düşünceleri veya kavramları araştırmadan benimseme, bir kaynağın doğruluğuna ya da yeterliliğine kesin olarak inanma, kanaat getirme, benzerini yapma, sahte, imitasyon, öykünme gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Aynı kelimenin çoğulu olan “takâlîd” ise gelenek, anane, adet, adet haline gelmiş davranış olarak da kullanılmaktadır. Bu durumda “taklidi” denildiğinde üzerinde düşünülmeden yapılan, kabul edilen şey, geleneksel, ananevi⁹ gibi manaları anlaşılmalıdır.

Taklid Kelimesinin Terim Anlamı

Terim olarak taklid, bir insanın, başkasına ait söz ve fiillerinin doğru olduğuna inanıp delilini sorgulamadan bunlara tabi olması, boynundan bir ipe bağlanmış gibi bunları kabul etmesidir. Diğer bir ifadeyle taklid, başkasının görüşünü delil ve hüccet olmadan kabul etme¹⁰ ya da bir kimsenin hata etmeyeceğine inandığı başka birisinin dini kanaatlerini benimsemesidir.¹¹

Taklid kelimesi fıkıh usulünde de bir âlimin icthadî bir meseleye dair görüşünü delile dayalı olmaksızın benimseyip uygulamayı ifade ettiği gibi sözü hüccet olmayanın sözüne göre delilsiz olarak amel etme anlamına da gelmektedir. Buna göre taklid Kitap sünnet ve icmadan dayandığı delili bilmeden herhangi bir müçtehid ya da mukallidin sözüne göre amel etmektir.¹² Taklid aynı zamanda hac ibadetini yaparken Mekke'nin harem bölgesinde kurban edilmek üzere hazırlanan hayvanın boynuna bu özelliğini göstermek üzere bir şey asma geleneğinin¹³ adıdır. Önceki dönemlerde sadece başkumandanlık görevine tayin edilen kimsenin kılıç kuşanmasına taklid denilirken daha sonra anlam genişlemesiyle her hangi bir idarî memuriyet ve kadılık görevine atama işine¹⁴ ya da bir hükümdarın egemenliğinin halife tarafından onaylandığını gösteren belgeye, tayin menşuruna da taklid denilmiştir.¹⁵

Başkasını taklid eden kimseye de mukallid denir. Mukallid herhangi bir delile değil, benimsediği hükmü çıkaran alime ya da bir haberi getiren kişiye mutlak manada güvenen kimsedir. Buna karşılık görüşünü aldığı müçtehidin deliline bakarak icthadını benimsemeye de ittiba' denilmektedir.¹⁶ Diğer bir ifadeyle mukallid Yüce Allah'ın emri dahilinde olmayan şeylerde Allah Resulünden başka birisinin görüşüne tabi olandır. Hz. Peygamber'in itaati farz kıldığı, tasdik edilip yapılmasını emrettiği, karşı çıkılmasından da sakındırdığı, hakkında vaad ve vaidde bulunduğu sözlerine uymak taklid değildir. Çünkü bunlar iman, tasdik, hakka uyma, Allah'a itaat ve

⁷ İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, c. 1, 5, 3717, 3718.

⁸ İsfehâni, Müfredât, s. 411.

⁹ Tehânevî, Muhammed b. Ali, Mevsûatü Keşşâfi istilâhati'l-funûn ve'l-ulûm edt. Refik el-Acem, vd., Lübnan, 1996, c. 1, s. 500; Ebû'l-Bekâ, Külliyyât, s. 305.

¹⁰ Cürçânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, Kitâbü't-ta'rifât, Beyrut, 1985, s. 27; Kâdi Abdülcebbar, Şerhu'l-usûli'l-hamse, thk. Abdülkerim Osman, Ahmed Ebû Haşim, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1988, s. 61; Cevherî, es-Sihâh, c. 2, s. 527; Tehânevî, Keşşâfi istilâhati'l-funûn, c. 1, s. 500; Ebû'l-Bekâ, Külliyyât, s. 305.

¹¹ Topaloğlu, Bekir-Çelebi İlyas; Kelam Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 2010, s. 302.

¹² Kaya, Eyyüb Said, “Taklid”, DİA, İstanbul, 2010, XXXIX, 461.

¹³ J. Schacht, “Taklid”, İA, MEB, İstanbul, 1970, XI, 681; Kaya, Eyyüb “Taklid”, c. 39, s. 462.

¹⁴ J. Schacht, “Taklid”, c.11, s. 682; Kaya, Eyyüb, “Taklid”, c. 39, s. 462.

¹⁵ Usta, Aydın, “Taklid”, DİA, İstanbul, 2010, XXXIX, 465-467.

¹⁶ Karaman, Hayrettin, İslam Hukukunda İctihad, İstanbul, 1996, s. 195-1996.

farzları yerine getirmedi. ¹⁷ Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) getirip tebliğ ettiği hususların doğruluğu mucize ile sabittir. Bazı alimler sahabe, tabiün ve mezhep imamlarına uymayı da taklid kabul ederken ¹⁸ bazıları ashab-ı kiram ile ulemanın icmasını benimsemeyi taklid saymaz. Çünkü Hz. Peygamber'in tebliğini ve din anlayışını sonraki nesillere ashab-ı kiram intikal ettirmiştir. ¹⁹

İbn Hazm (ö. 456/1064) taklid kavramını, hakkında ihtilaf olan konularda alimlerden birisinin görüşünü benimsemek olarak ²⁰ tanımlarken İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre taklid üç kısma ayrılmaktadır:

Birincisi: Allah'ın indirdiği şeyden yüz çevirip ataları taklit ile yetinmek

İkincisi: Mukallidin görüşünü aldığı kimsenin ehil olup olmadığını bilmemesi.

Üçüncüsü: Taklid edilen kimsenin görüşünün aleyhine sağlam deliller olduğu halde yapılan taklittir ki bu Allah'a ve Resulüne isyandır. Yüce Allah bu üç taklidi de yasaklamıştır. ²¹

Görüldüğü gibi İslam literatüründe taklit kavramına iki farklı yaklaşım olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisine göre Kelam alimleri taklidi akli ya da nakli delillere dayanmayan inanç olarak tanımlar. İkincisine göre ise, Selef alimleri taklidi Allah ve Resulünden başka birisini otorite kabul ederek, mezhep aidiyetine dayalı dindarlık oluşturmak şeklinde tanımlar. Netice itibariyle her iki yaklaşımda da sorumluluğu başkasının iradesine bırakma vardır. ²²

Kuran-I Kerim'de Taklid Kavramı

Kuran-ı Kerim'de bizzat taklid kelimesi kullanılmamakla birlikte k-l-d fiil kökünden türetilmiş "kalâid" ve "mekâlîd" kelimeleri dört ayette zikredilmiştir.

Kuran-ı Kerim'in "Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu, dini) işaretlerine, haram aya, (Allah'a hediye edilmiş) kurbanı, (ondaki) gerdanlıklara, Rablerinin lütuf ve rızasını arayarak Beyt-i Haram'a yönelmiş kimselere (tecavüz ve) saygısızlık etmeyin..." ²³ ayetindeki hac kurbanına takılmış gerdanlıklar anlamındaki "kalâid" kelimesi saygısızlık edilmemesi gereken dini değerler arasında zikredilmiştir. Aynı kelime "Allah, Kâbe'yi, o saygıya lâyık evi, haram ayı, hac kurbanını ve (kurbanın boynuna asılan) gerdanlıkları (maddi ve manevi yönlerden) insanların belini doğrultmaya sebep kıldı." ²⁴ ayetinde de kurbanın boynuna asılan gerdanlıklar anlamında insanların belini doğrultma vesileler arasında zikredilmiştir. Kuran-ı Kerim'in, "Göklerin ve yerin anahtarları (mutlak hükümleri) O'nundur" ²⁵ ayetlerinde ise anahtarlar anlamındaki "mekâlîd" kelimesi Yüce Allah'ın hükümdarlığını ifade etmek için kullanılmıştır. Görüldüğü gibi taklit kavramıyla aynı kökten türetilen kalâid ve mekâlîd kelimeleri Kuran'da olumlu anlamda kullanılmıştır.

¹⁷ Semih Dugaym, Mevsuatü mustalahâti ilmi'l-keîmi'l-İslâmi, Lübnan, 1998, c. 1, s. 349.

¹⁸ Maverdi, el-Hâvi'l-Kebîr huve Şerhu Muhtasari'l-Muzeni, thk. Ali Muhammed Muavvez-Adil Ahmed Abdülmevcud, Beyrut, 1994, c. I, s. 15-16.

¹⁹ Topaloğlu, Bekir-Çelebi İlyas; Kelam Terimleri Sözlüğü, s. 302.

²⁰ İbn Hazm, Ebu Muhammed b. Ali, el-İhkam, fi Usûli'l-Ahkam, thk. Ahmed Muhammed Sakir, Kahire, 1970, c. VI, s. 793.

²¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, İ'lâmü'l-muvakkîin an rabbi'l-alemin, thk. Muhammed el-Mu'tasım-Billah el-Bağdadi, Dârü'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut, 1998, c. II, s. 164-165.

²² Ünverdi, Mustafa, "Klasik İslam Geleneğinde Taklidi İmanın Değeri", Kelam Araştırmaları 10,1 (2012), s. 231.

²³ Maide 5/2.

²⁴ Maide 5/97.

²⁵ Zümer 39/63; Şûrâ 42/12.

Kur'an-ı Kerim'de taklid konusu daha ziyade itaat etme, ittiba ve iktida gibi taklid ile eş anlamlı kelimelerle ifade edilmektedir. Nitekim bazı ayetlerde Allah'a ve Resülüne,²⁶ Müslümanlardan olan ulu'l-emre²⁷ itaat etme; Kuran-ı Kerim'e²⁸ ve Allah'a yönelenlerin yoluna²⁹ uyma emredilmektedir. Bahsi geçen ayetlerde Allah'a, Peygambere, Kuran'a ve Allah dostlarına uyma faydalı ve gerekli görüldüğü için emredilmiştir. Bu durumda gösteriyor ki Kuran'a göre taklid her yönüyle yasaklanmış bir durum değildir.

Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'in "İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaz..."³⁰ ve "Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu? Dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur"³¹ ayetlerinde itikadi konularda tartışma ya da tartışmaya yol açan cedelin yasaklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Kuran'da batıl yolda olan atalarının inançlarını sorgulamadan benimseyenleri yeren ayetlerde bulunmaktadır. Böyle kimseler hak dine davet edildiklerinde, "Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız"³² demek suretiyle bunu kabul etmezler. Bahsi geçen ayetlerde taklid konusu, "atalarımızı üzerinde bulduğumuz yol anlamında" "vecednâ aleyhâ âbâenâ" ibaresiyle ifade edilmiştir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Allah'ı bırakıp din adamlarına rab gibi uyulması,³³ bilgisizce kötü arzu ve heveslere uyulması³⁴ yine hakikatı bırakıp bilgisizce zanna uyulması da³⁵ yerilmiştir. Buna göre Kur'an-ı Kerim'de batıl yolda olan atalara, din adamlarına, kötü zanna, arzu ve isteklere uyma yasaklanmıştır.

Bu noktada Elmalılı Hamdi Yazır'ın Bakara Suresindeki "Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun!" denildiğinde, "Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!" derler. Peki, ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı?³⁶ ayetinin tefsirinde yaptığı şu değerlendirmeler de dikkat çekicidir.

Doğrunun ve hayrın ölçüsü, eski ve yeni olması ya da bilgisizlik ve heva değildir. Allah'ın emrine ve delile dayanan ilim doğrudur. İster eski ister yeni olsun Allah'ın indirdiği delillere bakmayıp sadece ata olduklarından dolayı onları taklit etmek, onları Allah'a eşler koşturmak ve doğruyu bırakıp hayal ve vehimlere, şeytanın emirlerine ve yoluna uyma anlamında bir taassuptur. Bahsi geçen ayet gösteriyor ki, herhangi bir hak delile dayanmayan taklid, din hakkında yasaklanmıştır. Bilgisizliğe, sapıklığa uyup bunu taklid etmek aklen batıl olduğu gibi, şüpheli olan durumlarda delilsiz taklid etmekte caiz değildir. Net bir şekilde belli olmayan konularda delilsiz konuşma ve o yolda hareket etmek, bilmediği bir şeyi Allah'a iftira olarak söyleme ve şeytana uyup bilgisizce hareket etme demektir. Bu bakımdan böyle taassup ve taklitçilik, müşriklerin ve kâfirlerin özellikleridir.³⁷ Görüldüğü gibi Elmalılı'nın bu açıklamasına göre de taklid bütünüyle yanlış değildir.

Netice itibarıyla taklid kavramını, Kuran ölçülerine ve hak delillere uygun olup olmaması bakımından olumlu ya da olumsuz taklid olmak üzere ikiye ayırmak

²⁶ Âl-i İmran 32/132; Nisâ 4/13, 59, 69; Mâide 5/92.

²⁷ Nisâ 4/ 59.

²⁸ A'râf 7/157.

²⁹ Lokmân 31/15; bkz. Bakara 2/133; Yusuf 12/38; Nahl 16/43

³⁰ Mü'min 40/4.

³¹ Zuhuf 43/58.

³² Bkz. Bakara 2/170; Maide, 5/104; A'raf, 7/28; Yunus, 10/78; Enbiya, 21/52-54; Şuara 26/70-77; Lokman, 31/21; Zuhuf, 43/22, 23.

³³ Tövbe, 9/31.

³⁴ En'am 6/119; Kasas 28/50; Rum 30/29; Muhammed 47/14.

³⁵ Yunus, 10/36; Necm, 53/23.

³⁶ Bakara 2/170

³⁷ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi Hak Dini Kur'an Dili İstanbul, ts. c. I, s. 586.

mümkündür. Buna göre Allah'a, Peygambere, Kuran'a ve Allah dostlarına uyma olumlu, müşrik zihniyeti temsil eden ataları ve din adamlarını taklit etmekte kötü nefis ve arzulara uyma olumsuz taklit olmaktadır.

Hadis-i Şeriflerde Taklid Kavramı

Hadis-i şeriflerde terim olarak bizzat taklid kelimesi kullanılmamakla beraber bu kelimeyle aynı kökten türemiş mastar ve fiil kalıplarında bazı kelimelerin sözlük anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Buhari'de nakledilen bir hadis-i şerifte, Allah Resulü, yanlarında boynuna gerdanlık takılmış kurbanlık bulananlar hariç hacc için yapılan ihram ve telbiyelerinin umreye çevrilmesini istemiştir.³⁸ Bu hadiste kurbanlık hayvanın boynuna gerdanlık takma anlamında "kallede" fiili kullanılmıştır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in kurban edeceği hayvanın boynuna işaret olarak iki takunya taktığını³⁹ belirten hadiste de "kallede" fiili kullanılmıştır. Bazı hadislerde ise "kallede" fiili kılıç kuşanmak,⁴⁰ bazılarında ise atlara gerdanlık takmak⁴¹ anlamında da kullanılmıştır. Bu durumda hadislerde taklid kelimesinin türevleri arasında en fazla kullanılan kelimelerden birinin de "kallede"⁴² fiili olduğu söylenebilir.

Hz. Aîşe'nin (r.a) rivayet ettiği diğer bir hadiste Allah Resulünün kurbanlık hayvana taktığı gerdanlıkları bizzat kendi eliyle ördüğünü⁴³ naklederken kurbanlık hayvana takılan gerdanlıklar "kalâid" kelimesiyle ifade edilmiştir. Bazı hadislerde boyuna takılan bu gerdanlık "kılade"⁴⁴ bazılarında ise "mukalled" şeklinde⁴⁵ geçer. Hadis kitaplarındaki kurbanlık hayvanlara gerdanlık vb takma konusuyla ilgili bab başlıklarında da taklid kelimesi ve türevleri⁴⁶ kullanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) nazarlık için boynuna ip veya boncuk takılmasını yasaklarken "tekallede"⁴⁷ fiilini kullanmıştır. Bahsi geçen hadislerden anlaşıldığı üzere taklid kelimesi hadis-i şeriflerde terim olarak değil sözlük ve mecazi anlamlarda kullanılmıştır. Bu hadislerde taklid kelimesi ve türevleri daha ziyade boynuna gerdanlık, kolye veya kılıç takma anlamlarında kullanılmıştır.

Bununla birlikte bazı hadislerde taklide benzer anlamda ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Mesela bir hadiste Allah Rasulü, başından yaralanan birisine teyemmüm yapmayıp gusül etmesi gerektiğini söyleyerek ölmesine sebep olanlar hakkında "bilgisizliğin ilacı sormaktır, bilmedikleri şeyleri sorsalardı ya!"⁴⁸ şeklinde ikaz etmiştir. Allah Resulü başka bir hadiste, Sizden önceki ümmetlerin yoluna adım adım, arşın arşın uyacaksınız. Hattâ onlar bir kelerin deliğine girmiş olsalar bile siz oraya girmeye çalışacaksınız buyurmuş o ümmetlerin ise Yahudi ve Hristiyanlar

³⁸ Buhari, "Hac" 37.

³⁹ Tirmizi, "Hac" 67; Nesâi, "Menâsik", 72.

⁴⁰ Buhari, "Cihâd", 165; "Menakıb", 46, "Salat", 48; Tirmizi, "Siyer", 9, "Tefsir" 51; Nesâi, "Zekât", 64; Ebu Davud, "Cihâd", 142, "Salat", 12; İbn Mâce, "Cihâd", 20, 37.

⁴¹ Nesâi, "Hıyel", 3; Ebu Davud, "Cihâd", 45.

⁴² Bkz. Buhari, "Hac" 34, 107, 109, 114, 126; "Megâzi", 77, "Libâs, 69, "Vekâlet", 14; Müslim "Hac", 175, 177, 179, 205, 366, 367, 368, 369; Nesâi, "Menâsik", 40, 64, 65, 67, 69, 70, 72; Ebu Davud, "Menâsik", 14, 34; İbn Mâce, "Menâsik", 72, 94.

⁴³ Tirmizi, "Hac" 69.

⁴⁴ Buhari, "Cihâd", 39, "Tefsir", 3, 5, "Hudud", 39; Müslim, "Libas", 105, "Müsakat", 89, 90, 92; Tirmizi, "Buyu", 32; Nesâi, Ebu Davud, "Buyu", 13, "Cihâd", 45,121.

⁴⁵ Buhari, "Hac" 114; Nesâi, "Buyu",48, "Menâsik", 72.

⁴⁶ Buhari, "Hac" 109, 112, "Cihâd",139; Tirmizi, "Hac" 67, 69; Ebu Davud, "Cihâd", 45; İbn Mâce, "Menâsik", 94.

⁴⁷ Ebu Davud, "Taharet", 20; Nesai, "Zinet", 12.

⁴⁸ Ebu Davud, "Taharet", 127.

olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹ Görüldüğü gibi bu tür hadislerde olumsuz ve batıl yollara tabi olmak uygun görülmemiştir.

Bununla birlikte başka hadislerde ise Allah Rasulü, benden gördüğünüz gibi namaz kılınız,⁵⁰ hac menasikini benden alın⁵¹ buyurmuştur. Diğer bir hadiste Hz. Peygamber ümmetinin dalalet üzerine birleşmeyeceğini, bir ihtilaf olduğunda büyük Müslüman topluluğuna uyulması gerektiğini⁵² vurgulamıştır. Ayrıca Allah Resülü (s.a.v.) ahabtan bazılarının kader konusunda birbiriyle tartıştıklarını görünce yüzü kızaracak kadar bu duruma kızıp size bu konuda tartışma yapmanız emredildi mi ya da ben size bunun için mi gönderildim, sizden önceki kavimler böyle konularda tartışma yaptıkları için helak olmuşlardır⁵³ buyurmak suretiyle iki defa bu konuda tartışma yapılmasını yasaklamıştır.

Görüldüğü gibi bu tür hadislerde bir anlamda bazı itikadi konularda tartışma yasaklanıp Hz. Peygamber'den görüldüğü şekliyle yapılması istenmiş adeta taklide kapı aralanmıştır. Buna göre hadislerde de taklit konusunun tamamen ret edilmediğini söylemek mümkündür.

İTİKADİ MEZHEPLERE GÖRE TAKLİDİ İMAN

Genel Bakış

İmanda taklidin geçerli olup olmadığı konusu ilk dönemlerden itibaren kelamî eserlerde tartışılmaya başlanmıştır. Bazı kelam alimleri iman esaslarının bir delile dayanması gerektiğini savunurken, bazıları taklidi imanın da geçerli olduğunu söylemiştir. Sonraki dönemlerde özellikle selefi düşünceyi temsil bir kısım alimler ise taklid konusuna şiddetle karşı çıkmışlardır. Neticede iman esaslarıyla ilgili konularda istidlal ve nazarın gerekli olduğunu belirten pek çok ayet ve hadislerden hareketle itikadi mezheplerin çoğunluğu iman esaslarında istidlal ve nazarı gerekli görmekle birlikte taklidi imanın da geçerli olduğunu kabul etmişlerdir. Bu kabulde birlikte mukallidin araştırmayı terk ettiğinden dolayı sorumlu olduğu da vurgulanmıştır.

İslâm düşünce tarihinde aklı ve onun delillerini reddeden, nasları sadece lafzî ve harfî bir bakış açısıyla anlamaya çalışan bütün anlayışlara Haşviyye denilmektedir Haşviyye müstakil bir mezhepten ziyade genel bir zihniyetin ortak adı olarak kabul edilmiştir. Sâlimiyye ve Hulmâniyye adıyla Tasavvuf'ta, Kerrâmiyye adıyla Kelâm'da, Hanbelîler adıyla Ehl-i hadîste ve Gulât fırkalar arasında temsil edilmiştir. Günümüzde Haşviyye zihniyeti, silinmiş gibi görünse de zihniyet olarak varlığını, taklitçi ruhu kurumsallaştıran bazı tasavvufî anlayışlar ve Vehhâbilik gibi bazı akımlar içerisinde sürdürmektedir.⁵⁴ Bununla birlikte Ashabu'l-hadis gibi çeşitli isimlerle anılan hadis taraftarları ve marifetin keşf ile elde edileceğini söyleyip ilhamı kutsallaştıran sufiler de usulü'd-dinde aklın veya reyın kullanılmasına karşı çıkmışlardır.⁵⁵

Taklid, bir anlamda bilgiyi kulak yoluyla edinmek demektir. Herhangi bir doğruyu sadece gerçek olduğu için bilmek değil, birileri doğru dediği için bunu kabul etmektir. İnsanın, sahip olduğu bilgiyi, bilginin kaynağı olan akıldan değil, başkalarından almasıdır. Bununla birlikte taklit mutlak manada kötü bir yöntemde

⁴⁹ Buhari, "İ'tisam", 14.

⁵⁰ Buhari, "Ezan", 18.

⁵¹ Müslim, "Hac", 310.

⁵² İbn Mâce, "Fiten", 8.

⁵³ Tirmizi, "Kader", 1.

⁵⁴ Altıntaş, Ramazan, "Haşviyye'nin Doğuşu ve Kelamî Görüşleri", CÜİFD, Sivas, 1999, c. III, sayı: 1, s. 95-96.

⁵⁵ Ünverdi, "Klasik İslam Geleneğinde Taklidi İmanın Değeri", s. 234.

değildir. Hatta fıkhi açıdan taklid, tahkikin hazırlayıcı bir adımı⁵⁶ olarak da görülmüştür. Taklid sonuçta delile dayanmayan bir bağlılık olduğu için Bâkılânî, Cüveynî, Gazzâlî, Seyfeddin el-Âmidî, İbnü'l-Hâcib ve İbnü'l-Hümâm gibi alimlerin temsil ettiği anlayışa göre müçtehit bir âlime tâbi olan kişi mukallit sayılmamıştır. Çünkü mukallidin böyle bir âlimi belirlemek için çaba sarf etmesi, bir tercihte bulunma ve akıl yürütme ameliyesi olarak delile dayalı hareket etme manasına gelmektedir.⁵⁷

Başka bir ifadeyle işlerini taklit yoluyla öğrenip yapmak insanların çoğunda yaygın olan bir durumdur. İnsan, taklide sağlam bir temel bulmadan, yani hakikate giden yolu göstermiş olan peygamberleri ya da hak dostlarını taklit etmeden taklitten kurtulamaz. Eğer insan bunu doğru ve samimi bir şekilde yaparsa, kişiye hakikat yolu gösterilmiş olur. Kesin olan şey ise, doğru bilginin doğru bir rehberin yardımı olmadan öğrenilemeyeceğidir. Mevlânâ gibi pek çok sofiler de hakikat yolunda kılavuzların gerekli olduğunu⁵⁸ belirtmişlerdir.

Taklide karşı yapılan ilk eleştirilerin mezheplerin sistemleşmesini sağlayan uygulamalara yönelik olduğu görülmektedir. Nitekim İbn Hazm, İbn Abdilberr, İbn Teymiyye ve İbn Kayyım gibi bilginler, hicri dördüncü asırda ortaya çıkmış olan mezheplere bağlılık ve onları taklit etme geleneğini sert bir üslupla eleştirilmiştir. Çünkü bunlar taklit konusunu, Kur'an ve sünnetten başka bir şahsın ya da mezhebin görüşünün delil kabul edilip edilmeyeceği noktasında değerlendirmişlerdir. Bu sebeple bir mezhebe bağlılık anlamında asrı sadette olmayan ve tabiün döneminde alimlere hürmetin artıp halkın ilme olan ilgisinin azalmasıyla ortaya çıkan taklidin, hicri ikinci asırdan itibaren başlayıp hicri dördüncü asırla birlikte yaygın hale geldiği⁵⁹ belirtilmektedir.

Taklid konusuna karşı çıkanlar bunun toplumda taassuba sebep olduğunu, taklidin içtihadın yerine geçerek delil üzerinde değil mezhep üzerinde durulmasına yol açtığını böylece zaman ve enerjinin Kuran'ı anlama yerine mezhepleri anlamaya harcadığını ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte fıkıh alanında uzmanlaşmış kişilerin görüşlerinin benimsenip uygulanması anlamında taklidi toplumdaki iş bölümünün gereği olarak görenler de vardır. Çünkü herhangi bir bilgi alanında toplumdaki herkesin eşit derecede kabiliyet, bilgi ve tecrübeye sahip olması mümkün görülmemektedir. Bu sebeple İslâm'ı anlama ve yaşama anlamında ortaya çıkan sorunlar hakkında bazı müslümanların uzmanlaşarak diğerlerine rehberlik etmesi, bu özelliğe sahip olmayanların da onlara uyması kaçınılmaz bir ihtiyaç⁶⁰ olarak görülmüştür. Görüldüğü gibi taklidi gerekli gören alimler olduğu gibi taklidin caiz olmadığını vurgulayan alimler de bulunmaktadır.

Mâtürîdî kelemcilerinden Nureddin es-Sâbûnî'nin taklidi imanla ilgili açıklamaları kelim alimlerinin taklit konusundaki genel yaklaşımlarını özetler mahiyettedir. O'na göre Ehli Sünnet kelim alimleri mukallidin imanı hakkında ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Evzai, Süfyan-ı Sevri (ö.161/778) gibi alimlere göre mukallidin imanı geçerlidir fakat o, delile dayalı imanı terk ettiği için günahkardır. Mâtürîdî'nin talebesi Rüstüğfeni (ö.354/956) ve Şafii fakihi Hâlimi (ö.403/1012) gibi bazı alimlere göre imanın kabul olmasında, kişinin Hz. Peygamber'in (sav) söylediği şeyin doğruluğunu mucizenin yardımıyla bilmesi yeterlidir. Eş'ari'ye göre ise bunu,

⁵⁶ Chittick, William C., "Mevlânâ'nın Tahkik Yolu", trc. Vahit Göktaş, *AÜİFD*, Ankara, 2008, c. XLIX, sayı II, s. 379.

⁵⁷ Kaya, Eyüb Said, "Taklid", s. 462.

⁵⁸ Chittick, William C., "Mevlânâ'nın Tahkik Yolu", s. 379-380.

⁵⁹ Bkz. J.Schacht, a.g.m., c. XI, s. 682; Ünverdi, Mustafa, İmanda Taklid ve Tahkik, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 110-114.

⁶⁰ Kaya, Eyüb Said, a.g.m. s. 462.

karşı görüşte olan kimse ile tartışmaya girmeden veya dili ile ikrar etmeden aklın yardımıyla bilmesi yeterlidir. Mutezile 'ye göre ise kişi, her bir meseleyi aklın yardımıyla şüpheleri yok edebilecek şekilde bilemedikçe mümin sayılmaz. Bu konuda doğru olan kelam alimlerinin çoğunun kabul ettiği görüştür. Çünkü iman mutlak tasdikten ibarettir. Nasıl kendisine bir haber getirildiğinde bunu tasdik eden kimse için o bu "habere inandı" deniliyorsa; mukallit de inanılması gereken esaslar haber verildiğinde bunları tasdik ederse mümin olur. Yüce Allah'ın müminler için vadettiği mükâfata hak kazanır.⁶¹

Ehli sünnet dışı mezheplerden olan Şia da, taklit tartışmalarının konu ve terminoloji açısından büyük ölçüde sünni fıkıh usulü literatürüyle benzerlik taşıdığı⁶² söylenmişse de itikadî açıdan Şia'da sünni anlamda taklid akidesinin kabul edilmediği de bilinmektedir. Çünkü Şia'nın isna aşare koluna göre, gizli imamın görünmediği dönemde onun adına müminlere rehberlik etmesi gereken müçtehitler vardır. Bunlar dini konularda daima gözleri önünde canlı rehberlere sahip oldukları için ölülerini taklit etme yasaklanmıştır.⁶³

Taklid konusunda yapılan bu tartışmalarla İslâm âlimlerinin görüşlerini üç grupta değerlendirmek mümkündür:

1. Mezheplerin zuhurundan itibaren dört mezhepten birine mensup fıkıhçılar ile hadis âlimlerinin çoğuna göre taklit caizdir.
2. Mutezile ve bazı ehli sünnet kelamcıları ile İbn Hazm, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye ve Şevkânî (ö.1250/1832) gibi alimlere göre taklit caiz değildir.
3. İbn Abdilber (ö. 63/1070), Hatîbü'l-Bagdâdî (ö. 463/1070), Ebû Sâme (ö. 665/1267), Sâtîbî (ö. 790/1388), Sâh Veliyyullah (ö. 1176/1762) gibi bazı âlimlere göre ise taklid konusunda müçtehit ve avam ayrımı yapılması gerekir. Şu halde taklid herhangi bir delili bulup kavrayamayan avam için caiz, delilleri anlayabilen müçtehit ve alimler için caiz değildir.⁶⁴ Netice itibariyle taklid konusunda ifrat ve tefride girmeden kişinin durumu ve şartlara göre taklide ceviz veren üçüncü grup alimlerin görüşleri daha isabetli görülmektedir.

Mezheplerin oluşmasıyla başlayıp asırlarca devam eden taklid olgusu, günümüzde de önceki müçtehit alimlerin belirlediği ilkelere mutlak olarak bağlılık gösterme şeklinde varlığını sürdürmektedir. Buna göre son dönem alimleri önceki müçtehitleri dikkate almada kendiliğinden hüküm verme yetkisine sahip olmadıkları için birkaç asırdan beri hep mukallit konumunda görülmüşlerdir. Bunun gerekçesi olarak da ilk dönem alimlerinin hüküm çıkarma konusunda sahip oldukları keskin zeka ve yeterli bilgi düzeyine sonraki alimlerin ulaşamamış olmaları gösterilmektedir.⁶⁵

Modernleşme sürecinden önce Vehhâbilik ve Dihlevîlik gibi tecdid hareketleri taklidi terk etme konusunda birleşmişlerse de bunlar aynı zamanda mezhep mensubu olan pek çok âlimi örnek gösterip övmekten de vazgeçememiştir. Tecdit hareketlerini savunan modernistlerin çoğunluğu, İslâm dünyasındaki gerileme ya da durgunluğun sebebi olarak taklidi göstermiştir. Buna göre taklit, İslâm dünyasındaki perişanlık, cezalet, çöküş, ayrılık ve batı karşısında geri kalmışlığın bir sebebi olarak gösterilmiştir.

⁶¹ Sâbûnî, Ebû Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr, el-Bidâye fi Usûli'd-dîn/ Mâtüridiyye Akaidi, trc. Bekir Topaloğlu, Ankara, 1995., s. 173-174.

⁶² Kaya, Eyüb Said, a.g.m. s. 463.

⁶³ J. Schacht, a.g.m., c. XI, s. 683.

⁶⁴ Bkz. Seyyid Bey, Muhammed Seyyid, Usûlü'l-Fıkh: Medhal, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1333, c.I, s. 273-275; Karaman, İslam Hukukunda İctihad, s. 206.

⁶⁵ J.Schacht, a.g.m., c. XI, s. 682.

Böylece taklit çok daha geniş bir anlam sahasında muğlak bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Modern İslâm düşüncesine ait metinlerde taklit, gelenek, otorite, durgunluk ve taassup gibi kavramların eş anlamlısı ve tefekkür, orijinalite, yenileşme, yaratıcılık gibi kavramların da karşısı olarak kullanılmıştır. Taklit teriminin, Modern Arapça 'da Batı dillerindeki tradition (gelenek) kavramına karşılık olarak kullanılması da bu tartışmaları arttırmıştır.⁶⁶ Bu genel bilgilerden sonra şimdi mezheplere göre taklit konusunu incelemek yerinde olacaktır.

Ehl-i Sünnet Mezheplerine Göre Taklidî İman

Genel olarak itikadî konularda Hz. Peygamber (s.a.v.) ile sahabenin yolunu esas alan ümmetin çoğunluğuna Ehl-i sünnet denilmiştir. Temel itikadî konularda fikir birliği sağlayan Ehl-i Sünnet alimleri bazı detay konularda fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir. Araştırmanın bu kısmında Ehl-i sünnet mezheplerinden Selefiyye, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye gibi mezheplerin taklit konusuna yaklaşımları değerlendirilecektir.

Selefiyye'ye göre Taklidî İman

İslam dünyasında Selef anlayışının geçirdiği tarihi süreçle ilgili üç farklı dönem bulunmaktadır. Eş'arî ve Mâtürîdî mezheplerinden önce Hz. Peygamber ve ashabının yolunu sıkı bir şekilde takip eden mezhep alimleri ile hadisçilere Selefiyye adı verilmiştir. Bu ilk döneme ait selef alimleri genel olarak ayet ve hadislerdeki müteşabihâtı aynen kabul eder. Akaid sahasında akla rol vermeyip teşbih, teccime ve tevile de girmez. Allah'ın sıfatları konusunda da yorum yapmaz. Sahabe ve tabiinin ilgilenmediği konuları tartışmayı bidat sayar. Ne var ki bu ilk döneme ait Selefiyye'nin görüşlerini ve temsilcilerini tam olarak belirleme hususunda ihtilaf bulunmaktadır.⁶⁷

İbn Teymiye ile başlayıp ve talebesi İbn Kayyım el-Cevziyye ile gelişen anlayış Selefiyyenin ikinci dönemini oluşturur. Bu düşüncenin temsilcileri önceki Selefilere oranla akla daha fazla önem vermekle birlikte akılcılığı Kur'an-ı Kerim ile sınırlı tutmuşlardır. Taklide, kabir ve türbe ziyaretlerine karşı çıkan görüşleriyle ön plana çıkan bu alimler günümüzdeki Vehhabi anlayışı ile son dönem modernist ve ihyacı düşünürleri de etkilemiştir.⁶⁸

Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Muhammed İkbâl, Resid Rıza ve Mehmet Akif gibi isimlerin temsil ettiği modern dönem anlayışı da Selefilğin üçüncü dönemini oluşturur. Bu anlayış aklın, kelam veya felsefeye dalmadan kullanılmasını, dinin dogmatik olmadığını ve taklidin red edilmesi gerektiğini savunur.⁶⁹ Araştırmanın bu kısmında sadece ilk dönem Selefiyye anlayışını temsilen önemli bazı alimlerin taklid konusundaki görüşlerine yer verilecektir. Genel olarak taklide karşı çıkan ikinci ve üçüncü dönem selefi düşünürlerin görüşlerine daha sonra değinilecektir.

İmam-ı Azam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel gibi dört mezhep imamı ile İmam Evzâî, Sevrî, Abdullah b. Saîd el-Küllâb (ö. 240/854), Haris el-Muhasibi (ö. 243/858), Abdülaziz el-Mekkî (ö. 239/854) gibi Selefiyye alimlerine göre taklidi iman sahibi mümindir, cennete girmesi ümit edilir. Bununla birlikte mukallid nazarı terk ettiği için günah işlemiş sayılır, neticede günahları kadar azap görmesi ya da af edilmesi umulur.⁷⁰ Selefiyye'ye göre taklidi iman sahibi kişinin durumuna

⁶⁶ Kaya, Eyüb Said, a.g.m. s. 464.

⁶⁷ İrfan, Abdülhamid, İslamda İtikadî Mezhepler ve Akaid esasları, trc. M. Saim Yeprem, İstanbul, 1981., s. 219.

⁶⁸ Uludağ, Süleyman, İslam Düşüncesinin Yapısı, İstanbul, 2012, s. 31.

⁶⁹ Bkz. Yörükân, Yusuf Ziya, İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler, İmam-ı Azam Ebu Hanife ve İmam Ebu Mansur-i Maturidi, haz. Turhan Yörükân, İstanbul, 2006, s. 96-119.

⁷⁰ Neseî, Ebû'l-Muîn Meymun b. Muhammed, Tebsiratü'l-Edille fi Usûlü'd-Dîn, I-II, thk. Claude Selâme, Dimaşk, 1993, I, 28; Sâbüni, el-Bidâye, s. 89; Bağdâdî, Usûlü'd-dîn, s. 254.

bakılır. Eğer mukallidin imanında şüphe ya da tereddüt varsa ve bundan da emin olmadığını söylerse o kişi mümin değildir. Eğer mukallit delilleri bilmeden iman ettiği halde imanına zarar verecek bir şüphe ya da tereddüt yoksa bu kimse hem mümindir hem de muslimdir. Bununla birlikte delilleri araştırmayı ihmal ettiği için de günahkâr sayılır. İmam-ı Azam Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Safii, Ahmed b. Hanbel, Evzai, Sevri gibi selef alimleri ile Zahirilerin çoğu bu görüşü⁷¹ benimsemişlerdir.

Bahsi geçen âlimlerin, imanın delile dayanması gerektiği şeklinde görüşleri de şöyle açıklanmaktadır: Selef alimleri mukallidin imanını geçerli kabul ettikleri için burada mükellefi sorumlu tuttıkları nazar, kâmil imana sahip olmak için gerekli olan nazardır. Çünkü Selefiyye'nin kamil imana ulaşma vesilesi olarak kabul ettiği delil akli delilden ziyade nakli delildir.⁷² Zira taklit konusunda nazarı gerekli gören Selefiyye'nin cevher ve araz metoduna dayanan akli delillere karşı oldukları bilinmektedir. O halde burada gerekli görülen nazar, Kuran'da övülen ve her müminin yerine getirebileceği basit bir akıl yürütmedir.⁷³ Nitekim hadis bilginlerinden Ebû Mansûr b. el-Eyyûbî (ö. 421/1030) imanın Kuran ve Sünnet'e dayandırılmasını yeterli görürken Ebû Abdullah el-Halimî (ö. 403/1012) ise Hz. Peygambere ait sözlerin doğru olduğunun mucize yoluyla bilinmesini, imanın kabul olma şartı olarak yeterli görmektedir. Çünkü bir müminin itikadi konulardan her birisini akli delile dayandırması gerekmez.⁷⁴

İlk dönem Selef alimlerinin burada mümin olduğunu belirttiği mukallid, taklid-i mahz diye ifade edilen körü körüne bir taklid değildir. Çünkü taklid-i mahzda şüphe ve tereddüt vardır. Burada mümin hükmü verilen mukallid İslam beldesinde, ıssız bir köşede bulunup ta taklidî olarak iman eden kişidir.⁷⁵ Görüldüğü gibi ilk dönem selef alimleri genel olarak taklide cevaz vermekle birlikte nakli delile dayanan nazarı da gerekli görmüşlerdir.

Eş'ariyye'ye göre Taklidî İman

Taklidi iman konusunda Eş'arî mezhep alimlerinden farklı görüşler nakledilmektedir. Bu görüşlerden birine göre iman tasdik olarak tanımlayan İmam Eş'ari imanda nazar ve istidlalın gerekli olduğunu vurguladığı gibi taklidî iman da geçerli kabul etmektedir. O'na göre iman esaslarını kalbiyle tasdik eden kimse mümindir.⁷⁶ Çünkü İslam'dan önce de Arapça 'da iman kavramına tasdik anlamı verilmiştir. Eğer iman esaslarına karşı kalpte kibirlenme veya hafife alma gibi duygular varsa bu bir küfür⁷⁷ olmaktadır.

Bununla birlikte İmam Es'arî'den, imanın delile dayanan bir tasdik olduğu bu yüzden mukallidin imanının sahih olmadığı şeklinde bir görüşte nakledilmektedir.⁷⁸ Hatta Bâkılânî, Ebû İshak el-İsferâyînî, Cüveynî gibi Eş'ari alimlerinin de mukallidin imanını sahih görmediği belirtilmiştir.⁷⁹ Abdullah b. Said, Haris el-Muhasibi, Abdulaziz el-Mekki gibi alimlere göre tevhid ve küfür iki zıt kavram olduğu için Allah'a inanan bir kimse bu imanla küfürden ayrılmış olsa da tam olarak mümin vasfını kazanmış sayılmaz. Bununla birlikte Allah'ın bir olduğunu, Hz. Muhammed'in (s.a.v.)

⁷¹ Bağdâdî, Ebû Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed Temimi, Usûlü'd-Din, Beyrut, 1981, s. 254.

⁷² Bağdâdî, Usûlü'd-Din, s. 254; Neseî, Tebsiratü'l-Edille, I, 28; Sâbûnî, el-Bidâye, s. 89.

⁷³ Seyyid Bey, Usûlü'l-Fıkh, s. 278-279.

⁷⁴ Neseî, Tebsiratü'l-Edille, I, 28; Sâbûnî, el-Bidâye, s. 89.

⁷⁵ Bağdâdî, Usûlü'd-din, s. 254-255.

⁷⁶ Eş'ari, el-Lum'a, s. 124.

⁷⁷ İbn Füreke, Mücerred, s. 150.

⁷⁸ Neseî, Tebsiratü'l-Edille, I, 28-29; Şeyhzâde, Abdürrahim b. Ali, Nazmü'l-ferâid ve cem'il-fevâid, Şeyhzade, Matbaatü'l-Edebiyye, Kahire, 1899, s. 40-41.

⁷⁹ Şeyhzâde, Nazmü'l-ferâid, s. 40-41.

nübüvvetini, kainatın da hadis olduğunu delilleriyle bilirse mümin vasfını kazanabilir. Bu durumda Eş'ari'ye göre mukallid, müşrik ve kafir değilse de ona mutlak manada mümin denilemez.⁸⁰

Bununla birlikte Eş'ari'ye atfedilen böyle bir görüşün doğru olmadığını söyleyenler de vardır.⁸¹ Çünkü burada İmam Eş'ari'nin imanda gerekli gördüğü nazar ve istidlal basit bir akıl yürütmedir.⁸² Eş'ari'ye atfedilen mukallid ne mü'min ne de kâfirdir şeklindeki görüşünden maksat ise taklidi iman sahibinin kâmil manada mümin olmamasıdır. Zira Eş'ari Mutezile gibi el-menzile beyne'l-menzileteyn görüşünü kabul etmediğine göre bu imanın kemalidir ve mukallidin imanı da geçerlidir.⁸³

Eş'ariyye'ye isnad edilen diğer bir görüşe göre mukallid nazar ve istidlali terk ettiğinden dolayı günahkar olsa da mümin sayılmıştır. Mukallidin bu haldeyken ölmesi durumunda ebedi olarak cehennemde kalmayıp günahı kadar azap çektiikten veya af edildikten sonra cennete girmesi umulur.⁸⁴ Bu konuya açıklık getiren bazı alimler Eş'ariyye'ye göre burada sorumlu tutulan akıl yürütmenin ise kişinin gücü yettiği ölçüsünde olduğu⁸⁵ belirtmişlerdir. Buna göre nazar ve istidlale gücü yettiği halde taklide devam eden mukallidin günahkâr olduğu buna güç yetiremeyen kimselerin ise günahkâr olmadığı⁸⁶ şeklinde bir görüşte zikredilmiştir.

Önemli Eş'ari alimlerinden Gazzâlî'den de taklid konusunda farklı görüşler nakledilmektedir. Mukallidin imanını kelamcıdan daha sağlam kabul eden⁸⁷ Gazzâlî'ye göre esas olan doğru bir inanç ile kesin tasdiktir, bu da ancak taklid ile elde edilebilir ki bunda delile ve cedelin ince konularına nadiren ihtiyaç olur.⁸⁸ Bununla birlikte O mutlak anlamda taklidi benimseyip istidlal ve nazara karşı çıkan Hasviyye'yi de eleştirmektedir.⁸⁹ Gazzâlî'ye göre ilk mertebe iman sadece duyma ve taklid yoluyla elde edilir, bundan başka delil ve araştırmaya gerek yoktur. Zira Hz. Muhammed (s.a.v.), medeniyetten ve delillerden haberi olmayan bedevilerin tasdik ve dil ile ikrarını iman saymış, onlardan başka da bir delil istememiştir.⁹⁰ Çünkü hiçbir şeyden haberi olmadığı halde Hz. Peygamberin huzuruna gelip iman edenlerin delillendirme ve araştırma zorunluluğu yoktur.⁹¹

Gazzâlî'ye göre dini konularda farkına bile varmadan yanılma ihtimali yüksek olan avamın fıkhi konularda taklide dayanması zorunludur.⁹² Aynı şekilde Sehistani de avamdan olan kimselerin bir müçtehid, ameli konularda taklid etmesinin geçerli

⁸⁰ Bağdâdî, Usûlü'd-Din, s. 254-255.

⁸¹ Neseî, Tebsiratü'l-Edille, I, 29; Şeyhzâde, Nazmü'l-ferâid, s. 41; Ebû Azbe, Hasan b. Abdülmuhsin, er-Ravdatü'l-Behiyye fima beyne'l-Eşâ'ire ve'l-Mâtüridiyye, Dâiretü'l-Maârifî'n-Nizamiye, Haydarabad, 1322. s. 21; Teftâzânî, Sadeddin Mesud b. Ömer b. Abdullah, Şerhü'l-makâsîd, thk. Abdurrahman Umeyre, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1989. c. 5, s. 219-220; Bağdâdî, Usûlü'd-din, s. 255.

⁸² Ebû Azbe, er-Ravzatü'l-behiyye, a.g.e., s. 21-22.

⁸³ Teftâzânî, Serhü'l-mekâsîd, c. 5, s. 220-221.

⁸⁴ Bağdâdî, Usûlü'd-din, s. 253.

⁸⁵ İbn Fûrek, Mücerredü Makâlâti'l-Es'ari, s. 250; Seyyid Bey, Usûlü'l-Fıkh, s. 279.

⁸⁶ Teftâzânî, Serhü'l-mekâsîd, c. 5, s. 218-224.

⁸⁷ Gazzâlî, Ebu Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed, İhyâu Ulumi'd-din, trc. Ahmed Serdaroğlu, İstanbul, 1974., c. I, s. 237.

⁸⁸ Gazzâlî, Ebû Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed, el-İktisâd fi'l-i'tikâd/ İtikadda orta yol, trc. Osman Demir, İstanbul, 2012. 212, s. 28.

⁸⁹ Gazzâlî, Ebû Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed, el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl, el-Matbaatü'l-Emiriyye, Bulak, 1324, c. 2. c. s. 387.

⁹⁰ Gazzâlî, İhya, I, 44-45.

⁹¹ Gazzâlî, İhya, I, 238.

⁹² Gazzâlî, Müstasfâ, s. 383.

olduğunu söylemiştir.⁹³ Gazzâlî'ye göre bazı ilim adamları taklid konusunda avamdan farklı değildir, hatta bir görüşün taklidine delilin taklidini de ilave etmişlerdir. Çalışmalarında doğruyu değil, nakil ve taklit yoluyla inançlarını destekleyen hileye başvurmuşlardır. İnançlarını destekleyen bir şey bulduklarında delil sayesinde galip geldiklerini düşünürken, görüşlerini zayıflatan bir şey olduğunda şüpheye düştüklerini söylerler. Taklid ile kazandıkları inançlarını asıl kabul edip buna aykırı olanları şüphe, uygun olanları da delil sanırlar, gerçek ise bunun tam tersidir.⁹⁴

İmanın tasdike dayandığının delili ise pek çok Arabın Hz. Peygamberi sadece iyi huylu olmasına bakarak tasdik etmeleridir. Onlar vahdaniyet delilleri ile mucizeye bakmadan O'nun davranışındaki işaretleri dikkate almışlardır. Hz. Peygamber onların imanlı olduklarına hükmederek tasdikleri arasında bir fark gözetmemiştir. Birde biz Hristiyan ile Müslümanın samimiyet farkını gözlem yoluyla biliriz. Tehdit korku, bilimsel araştırma, ikna edici hayaller hiçbirinin bağlılığını etkilemez.⁹⁵ Görüldüğü gibi bu görüşleriyle Gazzâlî taklid konusunda Eş'ariyye mezhebine farklı bir yaklaşım getirmiştir.

Mukallidin imanını geçerli kabul eden Teftâzânî'ye göre imanda asl olan şey yakını tasdiktir. Çünkü Hz. Peygamber dönemindeki müşrikler, nübüvveti dair mucizeleri gördükleri halde O'na inanmamışlardır. Müminler ise görmedikleri halde Hz. Peygamber'e ve gaybî bilgilere iman etmişlerdir.⁹⁶ Teftâzânî'ye göre iman, tasdiktir, mukallid de dinin hakikatini tasdik etmiş olup taklidi iman sahibinde inkârı çağrıştıran söz veya davranış bulunmamaktadır. Tasdik ise kesin inancı ifade eden yakinden ibarettir. Bütün mukallidlerin kalbinde zan ve şüphenin olduğunu söylemek mümkün olmadığına göre taklide dayalı iman da geçerlidir.⁹⁷ Nitekim Pezdevî'ye göre mukallidi imanı hakkında Eş'ari'den gelen çeşitli rivayetlerden sahih olanı onun mukallidi mümin kabul ettiğidir.⁹⁸ Görüldüğü gibi Eş'ari alimlerinin çoğuna göre mukallidin imanı geçerlidir. Bununla birlikte gücü yeten kimsenin nazar ve istidlali terk etmesi de büyük günah sayılmıştır.

Netice itibariyle Eş'ariyye mezhebine mensup alimlerin taklidi iman konusunda farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Eş'ari alimlerin çoğunluğuna göre mukallidin imanı geçerli olmakla birlikte, imanın nazar ve istidlale dayandırılması gerekmektedir. Eğer bir mukallidin imanında şüphe olupta bunu gidermeye çalışmıyorsa o zaman mümin vasfını kaybetmektedir. Eş'ariyye'nin mukallidin imanı hakkındaki görüşlerini genel olarak ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi taklidi iman sahibi kişi mümindir ancak nazar ve istidlali terk ettiği için günah işlemiştir. İkincisi ise, taklidi iman sahibi tasdik sebebiyle imanın zıddı olan küfürden kurtulmuştur. Bununla birlikte nazar ve istidlali terlettiği için kamil manada mümin vasfını da kazanamamıştır.

Mâtüridiyye'ye göre Taklidî İman

İmam Mâtüridî meşhur eseri Kitâbü't-Tevhid'inde bizzat taklid kelimesini yaklaşık yedi yerde kullanmıştır. Mâtüridî Kitâbü't-Tevhid'in ilk sayfalarında dini delilleriyle bilmenin önemi üzerinde durmuştur. O'na göre dini konularda ayrılığa düşen gruplar kendi yolunu hak diğerlerini ise batıl görmektedir. Bu konuda birbirine zıt görüşlere sahip her grubunda taklid ettiği önderleri vardır. İmam Mâtüridî'ye göre böyle bir durum başkasını körü körüne taklid eden bir kişiden mazeret kabul edilemeyeceğini

⁹³ Bkz. Sechristani, el-Milel, s. 205-206.

⁹⁴ Gazzâlî, el-İktisâd fi'l-i'tikâd, s. 143-144.

⁹⁵ Gazzâlî, el-İktisâd fi'l-i'tikâd, s. 185-186.

⁹⁶ Teftâzânî, Şerhu'l-makasid, c. 5, s. 218-219.

⁹⁷ Teftâzânî, Şerhu'l-makasid, c. 5, s. 218-219.

⁹⁸ Bkz. Pezdevî, Sadrü'l-İslam Ebu Yüsr Muhammed, Usûlü'd-Din, thk. Hans Peter Linss, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1963, s. 152-153.

göstermektedir.⁹⁹ İmam Mâtürîdî bu konuda hak ve batıl gibi birbirine tamamen zıd görüşlere sahip gruplardan her birinin de taklitçileri olmasından hareketle araştırma yapmadan körü körüne yapılan taklidi eleştirmektedir.

Mâtürîdî Yüce Allah'a cisim denilmesiyle ilgili Allah'tan veya O'nun bu konuda taklid edilmesine izin verdiği birisinden nakil gelmemiştir, görüşünü dile getirirken taklid kelimesini kullanmaktadır.¹⁰⁰ Aynı şekilde kelim sıfatından bahsettiği başka bir yerde de Allah'ın kelim sıfatının yaratılmış olup olmadığını bilmediğini, söylemenin taklit yoluna girmek olduğunu söyler.¹⁰¹ Yüce Allah'a isim veya sıfat nispet etmenin teşbihi gerektirmeyeceğini anlattığı başka bir yerde ise teşbih endişesiyle isim ve sıfatlardan soyutlanması durumunda Yüce Allah'tan sadece taklid yoluyla bahsedebileceğini bununda gerçekten uzak bir yaklaşım olduğunu¹⁰² söyler. Görüldüğü gibi İmam Mâtürîdî burada taklit kelimesini herhangi birisini taklit etme anlamında kullanmıştır.

İmam Mâtürîdî taklidi, insanların kâinatın yaratılışı hakkındaki şüpheyi götürme yollarından biri olarak görmektedir. O'na göre sempati duyduğu, güvenip arkadaşlık kurduğu kimseleri taklid eden kişinin delilleri ve tefekkürü bırakmasıyla bu yolla elde edeceği nefsanî arzulara yöneleceğini belirtir. Mukallid taklid ettiği kimselerin kendisini doğru yola eristireceğini ya da onlardan gelecek herhangi bir fayda ile diğer saadet yollarını düşünür. Neticede nefsinin de ağır basmasıyla böyle bir durum kötü davranışlarını da kendisine güzel gösterir.¹⁰³

İmam Mâtürîdî, Tevhid yollarından bahsettiği başka bir yerde ise taklidi, nur ve zulmetin ayrılıp birleştiği hususlara akli yetmeyen birisinin izleyeceği yöntem olarak tanımlamaktadır. Mâtürîdîye göre mukallid seviyesini aşan böyle bir konuda zannına göre görüş bildirmesiyle doğru yola eriştiğini sanmaktadır.¹⁰⁴ Deysaniyye'yi eleştirdiği bir yerde de Mâtürîdî, a'yânının kadim olduğu iddiasının, delilsiz ya da anlayışsız kimseleri taklitten başka bir şey olmadığını¹⁰⁵ belirtmektedir. İbn Ravendi'yi eleştirdiği başka bir yerde ise taklit kelimesi Manî'yi taklid etme anlamında zikredilmiştir.¹⁰⁶ Görüldüğü gibi İmam Mâtürîdî burada taklid kelimesini yanlış kişi ve görüşleri körü körüne taklit eden zihniyeti eleştirmek için kullanmıştır.

Mâtürîdî'nin önemli alimlerinden Ebü'l-Muîn en-Nesefî mezhebin temel kaynaklarından biri olan Tabsıratü'l-Edillesi'nde mukallidin imanı konusuna müstakil bir bölüm ayırmıştır.¹⁰⁷ Nesefî'ye göre sözlükte tasdik anlamına gelen iman kavramının zıddı, yalanlama ve tereddüttür. Bu yüzden herhangi bir delile dayansın ya da dayanmasın Hz. Peygamber'i tasdik eden bir kimseye mümin denir.¹⁰⁸ Bununla birlikte imanında bir sıkıntı olan ya da ahirette azabı görünce iman eden bir kişinin şartları yerine getirmişse olsa imanı sahih olmaz.¹⁰⁹

Nesefî'ye göre delile dayanmadan inanan mukallit mümin ve Müslim'dir, o inancı ve ibadeti ile Allah'a itaat edendir. İstidlal ve nazarı terk etmedeki günahı ümmetin diğer fasıklarının günahı gibidir. Onun bağışlanması ya da günahı kadar

⁹⁹ Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, Kitâbü't-Tevhid, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, İstanbul, 2003, s. 3-4.

¹⁰⁰ Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhid, s. 62.

¹⁰¹ Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhid, s. 91.

¹⁰² Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhid, s. 149.

¹⁰³ Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhid, s. 172.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhid, s. 189.

¹⁰⁵ Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhid, s. 255.

¹⁰⁶ Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhid, s. 305.

¹⁰⁷ Nesefî, Tebsıratü'l-Edille, I, 25-43.

¹⁰⁸ Nesefî, Tebsıratü'l-Edille, I, 25.

¹⁰⁹ Nesefî, Tebsıratü'l-Edille, I, 25-26.

cezalandırılması caizdir, sonuçta cennete girmesi umulur. Neseî'nin belirttiğine göre Ebu Hanife ve Mâtürîdî alimlerinin görüşlerinin özeti de böyledir.¹¹⁰ Mukallidin her itikadi konuyu akli delil üzerine bina etmesi şart değildir. Hz. Peygamberin sözüne inanması O'nun peygamber olduğunu ve mucizelerini bilmesi yeterlidir.¹¹¹

Mâtürîdî mezhebinin önemli alimlerinden Ebu Yüsr el-Pezdevî'de ehl-i sünnetin çoğuna göre icmalî imanın vacip olduğunu, tafsili imanın vacip olmadığını nakleder. Bununla birlikte imanda tereddüt olduğu zaman düşünme ve tefekkür gerekir. Bunun dışında mümin birisi Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur, Hz. Muhammed O'nun kulu ve elçisidir, O'nun Allah'tan getirdiği şeylerin hepsi doğrudur der ve bunlara gönülden inanırsa Müslüman sayılır. Pezdevî'ye göre ümmetin üzerinde birleştiği icmalî imanın vacip olduğu görüşü doğrudur. Çünkü halk İslam'ın şartlarından her birisi hakkında detaylı bilgiye sahip olamaz. Tafsili iman zor ve güç olduğu için herkese vacip değildir.¹¹²

Pezdevî bu açıklamalardan sonra ehli sünnete göre mukallidin gerçek anlamda iman sahibi olduğunu nakleder. Buna göre mukallid, İslam'ın bütün şartlarına inanıp bunları delilsiz olarak ikrar etmiştir. Pezdevî'ye göre bu görüşün doğru olduğunun delili sahabe dahil bütün ümmetin, avamın imanının sahih olduğuna hükmetmesidir. Bunun zıddını düşünen kimse bütün ümmete karşı çıkmış olur ki böyle bir durum bidat ve sapıklıktır. Doğru yola taklitle ulaşan birisi aynı yola delille ulaşan kişi gibi amacına ulaşmıştır. Zira taklid yoluyla Mekke'ye ulaşan birisi, delil ile Mekke'ye varan kimseye aynı sonuca varmıştır.¹¹³

Mâtürîdî alimlerinden Nureddin es-Sabuni'ye göre Ebû Hanife, Süfyânî Sevri, Mâlik, Evzâî, fıkıh ve hadis âlimlerinin tümüne göre mukallidin imanı sahihtir ama delil ile anlamayı terk ettiğinden dolayı günahkârdır. Mâtürîdî'nin öğrencilerinden Rüstüfgeni ile Şafii fıkıhçılarından Halîmî, mucize yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözünün doğruluğunu bilinmesini imanın kabul olması için yeterli görmüşlerdir. Sabuni'ye göre bütün ehli sünnet alimlerinin kabul ettiği bu görüş doğrudur. İman mutlak tasdikten ibaret olduğu için mukallide de inanılması gerekli esaslar bildirildiğinde bunları tasdik ederse bir mümin olarak Yüce Allah'ın vadettiği mükâfatlara hak kazanır. Bir kimse bilgi sahibi olduğu halde inanmıyor olabilir bu yüzden bilgi imandan farklı bir şeydir. Nitekim Kuran-ı Kerim'in bildirdiğine¹¹⁴ göre ehli kitap Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olduğunu kendi oğullarını tanıdıkları gibi bildikleri halde O'nu tasdik etmemişlerdir.¹¹⁵ Görüldüğü gibi Sabuni'nin bu açıklamaları Mâtürîdîlerin taklidi imanla ilgili görüşlerini özetler mahiyettedir.

Netice itibariyle Mâtürîdî mezhebinin taklit konusuna yaklaşımıyla ilgili şunları söylemek mümkündür:

Bazı araştırmalarda İmam Mâtürîdî'nin Mutezile ve Eş'ariyye gibi taklidi imanı kabul etmediği¹¹⁶ şeklinde değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. İmam Mâtürîdî'nin ehl-i sünnetin diğer kelimeleri gibi imanda nazar ve istidlale önem verdiği aşikardır. Bununla birlikte Mâtürîdî'nin mukallidin imanını sahih görmediğini söylemek oldukça zordur. Taklid kelimesini yaklaşık yedi yerde kullanan İmam Mâtürîdî, genel anlamda

¹¹⁰ Neseî, Tebsiratü'l-Edille, I, 28.

¹¹¹ Neseî, Tebsiratü'l-Edille, I, 28.

¹¹² Pezdevî, Usûlü'd-Din, s.151-152.

¹¹³ Pezdevî, Usûlü'd-Din, s. 152-153.

¹¹⁴ Bkz. Bakara 2/146.

¹¹⁵ Sâbûnî, el-Bidâye, s. 173-174.

¹¹⁶ Bkz. Fethullah Huleyf, Kitâbü't-tevhid, Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979, Mukaddime s. 26-29. Ünverdi, İmanda Taklid ve Tahkik, s. 118, vd; "Klasik İslam Geleneğinde Taklidi İmanın Değeri", s. 238-239.

batıl anlayışları ya da bunların temsilcilerini körü körüne taklit etmeyi eleştirmektedir. Bu durum, Kuran ve Sünnetin yanında bütün alimlerin de red ettiği bir konudur. Bu yüzden Mu'tezile, İbn Hazm, İbn Teymiyye ve İbn Kayyum gibi sert taklit karşıtlarıyla İmam Mâtürîdî'yi aynı çizgide gösterme gayretinin isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Zira İmam Mâtürîdî'nin yolunu takip eden mezhebin önemli temsilcileri nazar ve istidlali terkinden dolayı günahkâr saymışlarsa da mukallidin imanını geçerli kabul etmişlerdir. Günahkar birisi Yüce Allah'ın af etmesi ya da günahın cezasını çekmesi durumunda cennete girebilir. Halbuki imanı olmayan birisi ebedi olarak cehennemde kalır. Avam halkın büyük çoğunluğu taklid yoluyla inandığına göre bunların imanını geçerli görmeyip tamamını cehennemde kabul etmek Mâtürîdî'nin anlayışına uygun olmasa gerektir. Zira taklidi imanı yeterli görmeme ile taklidi imanı kabul etmeme birbirinden tamamen farklı şeylerdir.

EHL-İ SÜNNET DIŞI MEZHEPLERE GÖRE TAKLİDİ İMAN

Şia'ya göre Taklidî İman

İtikadi konularda Mutezile'den etkilendiği bilenen Şia'ya göre nübüvvet, imamet ve meâd gibi dinin temel konularında delil gerekli görülmektedir. Hz. Peygamber'in nübüvveti yanında on iki imamı ve ahiretin varlığını tasdik etmek gerekir. Buradaki tasdikın manası Yüce Allah'ı taklid yoluyla değil usulüne uygun bilgilere dayanan delillerle vasıflandırmaktır. Çünkü dini konularda tereddütlü olan kişinin şüphesi taklid ile yok olmaz.¹¹⁷ Şia kaynaklarında delilsiz olarak başkasını tasdik etmek anlamında kullanılan taklid kavramı, körü körüne taklid (taklid-i mahz) ve faydalı taklid (taklid-i müfid) şeklinde ikiye ayrılmıştır.¹¹⁸

Şia'da müçtehidin dışında akıl baliğ olup çocuk ya da mecnun olmayan kişinin, ammi ve içtihad seviyesine ulaşmamış alimin taklidi caiz görülmüştür.¹¹⁹ Allah'a ve peygamberine iman gibi temel konuların dışında imamet ve mead gibi mezheplerin görüş bildirildiği itikadi konuların dayandığı şeri delili araştırmak ta caiz görülmüştür.¹²⁰ İmamiye fakihlerinden Küleynî Usul-ü Kâfi'nin taklid babında şu rivayetleri nakletmektedir:

Ebu Basir, İmam Cafer es-Sadık'a "(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (hıristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) rabler edindiler"¹²¹ ayetinin anlamını sorunca O'da yemin ederek hahamlar ve papazların, Yahudi ve Hıristiyanları kendilerine tapmaya davet etmediklerini, etselerdi onların bunu kabul etmeyeceklerini, ancak onlar için haram olan şeyleri helal, helal olanları da haram kıldıklarını, bu yüzden de farkına varmadan onlara tapmış olduklarını söylemiştir. Aynı babdaki diğer bir rivayette halkın onlar için oruç tutmadığı namaz da kılmadığı ama bu din adamlarının yaptıklarına uydukları ilavesi vardır.

Başka bir rivayette Hz. Ali, Muhammed b. Ubeyde'ye siz mi daha çok önderlerinizi taklid ediyorsunuz yoksa Mürcie mi diye sorunca O, bizde taklit ettik onlarda diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Ali, Mürcie'nin itaat edilmesi farz olmayan birisini tayin edip onu taklid ettiğini, ama sizin itaat edilmesini farz olarak bildiğiniz birisini tayin ettiğiniz halde onu taklit etmediğinizi bu yüzden Mürcie'nin sizden daha güçlü taklit ettiğini¹²² söylemiştir. Görüldüğü gibi birinci rivayette dine aykırı fetva veren din

¹¹⁷ Hilli, İbnü'l-Mutahhar Cemâlüddin Hasen b. Yüsuf b. Ali, el-Bâbü'l-hâdi 'aşer, thk. Mehdi Muhakkik, Tahran, 1986, s. 73.

¹¹⁸ Hilli, el-Bâbü'l-Hâdi Aşer, 74.

¹¹⁹ İzzeddin Bahrülulum, et-Taklid fi'ş-şeriat'l-İslâmiyye, Dâr'ü'z-Zehra, Beyrut, 1985, s. 275.

¹²⁰ İzzeddin Bahrülulum, et-Taklid, s. 274-275.

¹²¹ Tevbe 9/31.

¹²² Küleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak, Usûl-ü Kâfi: Akıl ve Cehalet, İlmin Fazileti, Tevhid, Hüccet, trc. Vahdettin İnce, İstanbul, 2002, c. I, s. 66.

adamlarına uymak onlara tapmak olarak tanımlanırken ikinci rivayette kendisine itaat edilmesi farz olan imamdan bahsedilmiştir.

Küleyni, Şia'nın temel kaynaklarından olan Usul-ü Kâfi'nin birinci cildindeki "Hüccet Kitabı" bölümünün önemli bir kısmını peygamberle birlikte imamları tanıma ve onlara tabi olmayla ilgili rivayetlere¹²³ ayırmıştır. Usul-ü Kâfi'nin Hüccet Kitabı bölümünde, "İmamı tanıma ve ona başvurma"¹²⁴; "İmamlara itaatin farz oluşu"¹²⁵ "İmamlar Allah'ın kulları üzerinde şahitleridir"¹²⁶ ve "İmamlar ancak yol göstericilerdir"¹²⁷ şeklinde müstakil baplar bulunmakta, dini konularda imama uyma ve itaat etmenin önemini vurgulayan pek çok rivayete yer verilmektedir. Bunlardan birinde İmam Cafer es-Sadık'ın Ebu Hamza'ya hitaben, sizden biriniz birkaç fersahlık yola çıktığı zaman, kendisi için mutlaka bir yol kılavuzu bulsun. Göklerdeki yolları bilmediğin yeryüzündeki yolları bilmediğinden daha kesindir. O halde göklerin yollarını bilen bir rehber edin,¹²⁸ dediği nakledilmektedir. Görüldüğü gibi Küleyni'nin naklettiği bu rivayetlerden, Şia'ya göre peygamber ve imamlara yönelik taklidin geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Şia'nın son dönem önemli alimlerinden Allame Seyyid Muhammed Tabataba'nin taklitle ilgili açıklamaları mezhebin görüşlerini özetler mahiyettedir. O'na göre İslâm'ın üç ana temeli olan tevhid, nübüvvet ve mead ilmini öğrenmek her Müslümana farzdır. Her Müslümanın İslam hükümlerini ihtiyaç duyduğu ölçüde ayrıntılı olarak bilmesi gerekir. Herkesin usûlü'd-dini icmalî delillerle bilmesi kolaydır. Ne var ki herkes için kitap ve sünnetten dini hükümlerin ayrıntılarını tesbit etmek mümkün değildir. Bu durum, ancak "vâcib-i kifâi" olarak dinin hükümlerini delil üzere bilme gücü ve yeteneği olanlara mahsustur. Bunun dışındakilerin yapması gereken müctehid alimlere müracaat etmesidir. Burada söz konusu olan taklid, Kuran'ın nassına göre usûlü'd-dinde yapılması yasaklanan taklid değildir. Zira Yüce Allah, usûlü'd-dinde başkasını taklit etmeyi yasaklamıştır.¹²⁹ Aynı zamanda Şia'ya göre hayatta olmayan müctehidi taklit etmek de caiz değildir.¹³⁰

Eğer bir konuda taklid ettiği müctehid ölmüşse aynı konuda taklide devam edebilir. Bununla birlikte yeni ortaya çıkan konularda ölen müctehidi taklit edemez. Tabatabai'ye göre bu prensip Şia fıkımının her zaman dinamik kalmasını sağlamıştır. O'na göre dört mezhepten birini taklidi esas alan ehli sünnetin fıkıh bilgisi ise 1200 yıl öncesinde kalmıştır.¹³¹ Dört mezheple ilgili görüşlerine katılmamakla birlikte Tabatabai'nin yaptığı bu açıklamalardan Şia'ya göre taklidin bütünüyle red edilmediği anlaşılmaktadır. Dinin temel konularında istidlal esas kabul edilmekle birlikte detay gerektiren konularda müctehitlere müracaat edilmesi gerekli görülmektedir.

İsmâiliyye'ye göre ise nazar haram, taklid vâciptir. Bu hususu Seyyid Bey söyle aktarmaktadır Şia'da İsmâiliyye, Bâtıniyye ya da Ta'limiyye gibi adlarla anılan fırkaya göre ise dinin emrettiği şeylerde taklid vacipken nazar ve istidlal, tefekkür ve teemmül gibi akıl yürütme haramdır. Onlara göre dinin emrettiği şeylerde akıl, nazar ve istidlâl yoluyla hak ve hakikate ulaşılmaz. Hakkı bilmenin yolu doğrudan Cenab-ı Hak'dan feyz ve ilim alan imamdan ders almış hücceti taklid ederek öğrenmektir. Bu fırkanın

¹²³ Küleyni, Usûl-ü Kâfi, c. I, s.225-663.

¹²⁴ Küleyni, Usûl-ü Kâfi, c. I, s. 246-253.

¹²⁵ Küleyni, Usûl-ü Kâfi, c. I, s. 253-261.

¹²⁶ Küleyni, Usûl-ü Kâfi, c. I, s. 261-263

¹²⁷ Küleyni, Usûl-ü Kâfi, c. I, s. 263-264.

¹²⁸ Küleyni, Usûl-ü Kâfi, c. I, s. 252.

¹²⁹ Bkz. İsrâ 17/106.

¹³⁰ Tabatabai, Muhammed Hüseyin, Şia der İslam/İslam'da Şia, trc. Komisyon, Tahran, 1998, s.104. bkz. İzzeddin Bahrülulum, et-Taklid, s.273.

¹³¹ Tabatabai, İslam'da Şia, s. 105.

dinde taklidin vacip, istidlâl ve ictihadın kılmasındaki amacı halkın cahilliğinden yararlanmaktır. ¹³² Bu durumda Şia'nın bünyesinde taklidi vacip tahkiki haram gören fırkaların bulunduğunu göstermektedir.

Bugün Şia'nın büyük ölçüde temsil edildiği İran'da bin civarındaki Ayetullah'ın 6-10 kadarı Ayetullahi'l-Uzma'dır. İran'daki Ayetullahlar topluca bir "merci-i taklid" oluştururlar. Merc-i taklid, bir taklid makamı olup¹³³, İranlı müslümanlar din ve dünya işlerinde tabi oldukları Ayetullah'ı taklid etmek durumundadırlar. Müctehidler, başka bir ifadeyle "ayetullah"lar, buldukları bölgelerdeki din adamlarının, yani mollaların ve "mukallid" denilen halkın üzerinde yegâne otoritedirler."¹³⁴

Netice itibariyle burada verilen bilgilerden hareketle sünni mezheplerde olduğu gibi usulü'd-dinde Şia'nın mutlak anlamda taklidi reddettiğini söylemek çok zordur. Temel kaynaklarında İmamlara, müctehitlere, Ayetullahlara itaat etme ya da onlara tabi olmanın vurgulandığı, merci-i taklid makamından bahsedildiği, bünyesinde taklidin vacip tahkikin haram olduğunu söyleyen fırkaların bulunduğu Şia'nın tamamen taklidin karşısında olduğunu söylemek mümkün görülmemektedir.

Mutezile'ye göre Taklidî İman

Mutezilenin son dönem önemli alimlerinden Kadı Abdülcebbar, el-Muğni adlı meşhur eserinin onikinci cildinde taklidin fesadı konusuna müstakil bir fasıl ayırmış nazar hakkında geniş bilgiler¹³⁵ vermiştir. Aynı müellifin Şerhü'l-Usüli'l-Hamse adlı eseri ile el-Muğni'nin diğer ciltlerinde yer yer taklid konusundan bahsedilmektedir. Yine son dönem Mu'tezili bilginlerinden olan Ahmed b. Yahya İbnü'l-Murtazâ'nın (ö. 840/1733), Kitâbü'l-Kalâid fi Tashîhi'l-Akâid adlı eseri de taklid konusunda önemli bilgiler vermektedir. Bununla birlikte Mutezili alimlere ait eserlerin pek çoğu günümüze kadar ulaşmamıştır. Bu yüzden mezhebin taklid konusuyla ilgili görüşlerini tespit etme ehli sünnete ait kelim kaynaklardan da yararlanılmaktadır. Bu durumda çeşitli eserlerde Mutezile mezhebinin taklid konusunda farklı görüşleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada Mutezile'nin taklidle ilgili görüşlerini sağlıklı değerlendirme adına mezhebin ulaşılabilen kaynakları yanında ehli sünnete ait kaynaklardaki bilgiler arasında mukayese yapılacaktır. Buna göre Mutezile alimleri tarafından mukallidin imanı hakkında ileri sürülen farklı görüşleri şöyle belirlemek mümkündür:

Mutezile alimlerine göre taklid, bir kişinin, başkasına ait görüşleri açıklama ve delil sormadan boynundan bir iple bağlanmış gibi kabul etmesi olduğu için bilgi edinme yolu sayılmaz.¹³⁶ Mutezile'ye göre akıl, nakilden önce iyi ve kötüyü belirleyip marifetullahı vacip kılabilirdiği için usulü'd-din konularında istidlal her mükellefe farzdır.¹³⁷ Delil olmadan iç huzuruna ulaşamayacağı için itikadi konular hakkında bilgisi olmayan bir mukallit hakla batılı ayıramaz.¹³⁸ Bu yüzden Mutezileye göre nazar vaciptir, mükellef nazarı gerçekleştirdiğinde övgü ve sevabı kazanırken, tersi

¹³² Seyyid Bey, Usulü'l-fikh, c. 1, s. 280- 281.

¹³³ Bkz. Algar, Hamid, "Merci-i Taklid", DİA, c. XXIX, s. 172-174.

¹³⁴ Fıglalı, Ethem Ruhi, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepler, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1990, s.151. bkz. Ünverdi, "Klasik İslam Geleneğinde Taklidi İmanın Değeri", s. 246-250.

¹³⁵ Kâdi Abdülcebbar, Ebü'l-Hasan Abdülcebbar b. Ahmed, el-Mugni, fi ebvabi't-tevhid ve'l-adl, thk. İbrahim Medkur, ed-Dârü'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Kahire, 1963, c. XII, s.123-209.

¹³⁶ Kâdi Abdülcebbar, Şerhu'l-usüli'l-hamse, s. 61.

¹³⁷ Kâdi Abdülcebbar, el-Mugni, c. XII, s. 444; a. mlf., Şerhü'l-Usüli'l-hamse , s. 42-43, 64, 67, 68.

¹³⁸ Kâdi Abdülcebbar, el-Mugni, XII, 37, 195, 199.

durumda yerilme ve cezayı hak eder.¹³⁹ Bu manada taklit kişiyi hatadan koruyamadığı için batıldır.¹⁴⁰

Mutezile iman ve tasdiki, fayda oluşmasını sağlayan delile dayandırmaktadır. Eğer meşakkate katlanılmazsa fayda da olmaz. Çünkü sevap Allah rızası adına çekilen sıkıntılara katlanmakla elde edilir. Hâlbuki tasdik bizzat kendisinde meşakkat yoktur, fakat ilim tahsili, düşünme ve delil ile tasdike ulaşmada zorluk vardır. İşte ahirette azabı gördükten sonraki tasdik bu yüzden fayda sağlamaz.¹⁴¹ Buna göre mukallit, imanını delile dayandırma külfetine katlanmadığı için imanın faydasını göremez. Ayrıca Mutezile 'ye göre bir görüşün dayandığı fikir karşı tarafın şüphelerini gideremezse ilim değil zan olur. Çünkü bilgi, karşı görüşleri ve batıl düşünceleri giderebildiği ölçüde zandan ayrılır. İtikadî konular ile ictihadî konular, hak ile batıl ancak bununla ayrılır. Çünkü hak delil bakımından üstün olan, aldanma gerekçelerini ortaya koyabildir.¹⁴²

Taklid konusunda Mutezile mezhebinden farklı görüşler de nakledilmektedir. Mezhebin önemli alimlerinden Ebû Ali el-Cübbâi ve Ebû Hâsim el-Cübbâi ile Basra ekolü alimlerine göre marifatullah konusunda taklide giden mümin değildir.¹⁴³ Bağdat ekolü alimlerine göre ise içtihad seviyesine ulaşmamış birisinin bile taklit etmesi caiz değildir.¹⁴⁴ Bu yüzden Mutezili âlimlerin marifetullah, tevhid ve nübüvvet gibi konularda taklidi haram saydıkları¹⁴⁵ ifade edilmiştir. Mutezile'nin çoğuna göre delilsiz inanan birisi istidlali terk ettiği için sahibini imandan çıkararak büyük günah işlemiştir. Ebu Haşim'e göre delilsiz iman eden birisi kafir sayılırken bunun dışındakilere göre böyle birisi imandan çıkar ama küfrede girmez el-menzile beyne'l-menziyeteyn yani iki yer arasında bir konumdadır.¹⁴⁶

Mutezile'nin bir kısmı dinin temel konularında zorunlu olan bilgiye inanıp fıska girmeyen kişiyi mümin kabul eder, fıska giren kişi ne mümindir ne de kafir, çünkü nazar ve istidlali terk eden fasıktır.¹⁴⁷ Mutezile'nin bazıları ise dinin temel konularında taklidi kabul etmemekle birlikte furû'u'd-dinde bir âlimin görüşüyle amel etmeyi uygun bulmuşlardır.¹⁴⁸ Bununla birlikte Mutezile'nin meşhur önderlerinden Ubeydullah Hasan el-Anberî'nin (ö. 168/784) usulu'd-dinde de mukallidi de mümin kabul ettiği¹⁴⁹ belirtilmektedir.

Ehl-i sünnete ait bazı kaynaklarda Mutezile'ye göre bir kişinin, dine ait her bir meseleyi şüpheleri yok edebilecek şekilde aklın yardımıyla bilemediği sürece mümin

¹³⁹ Kâdi Abdülcebbar, el-Mugni, XII, 444.

¹⁴⁰ Kâdi Abdülcebbar, el-Mugni, XII, 120, 123-124, 182, 532; a.mlf., Şerhü'l-Usûli'l-hamse, s. 62.

¹⁴¹ Nesefi, Tebsiratü'l-Edille, I, 30.

¹⁴² Nesefi, Tebsiratü'l-Edille, I, 32.

¹⁴³ İbnü'l-Murtazâ, Ahmed b. Yahyâ b. Murtazâ, Kitâbü'l-Kalâid fi tashihi'l-Akaid, thk. Albert Nasri Nadir, Dârü'l-Maşrik, Beyrut, 1986, s. 133; Seffârini, Ebû'l-Avn Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Salim, Levâmiü'l-Envâri'l-Behiyye ve sevatiü'l-esrari'l-eseriyye, ed-Dürretü'l-mudiyye fi akideti'l-firaki'l-marziyye, el-Mektebül-İslâmi, Beyrut, ts. c. I, s. 273-274.

¹⁴⁴ İsnevî, Ebû Muhammed Cemaeddin Abdürrahim b. el-Hasan, et-Temhid fi tahrici'l-furu' ale'l-Usûl, thk. Muhammed Hasan Hayto, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984, s. 526.

¹⁴⁵ Seffârini, Levâmiü'l-Envâri'l-Behiyye, c. I, s. 267-268.

¹⁴⁶ Nesefi, Tebsiratü'l-Edille, I, 29; Teftâzani, Şerhü'l-makâsîd, c. 5, s. 221.

¹⁴⁷ Bağdâdi, Usûlü'd-Din, s. 255.

¹⁴⁸ Kâdi Abdülcebbar, Şerhü'l-Usûli'l-hamse, s. 63.

¹⁴⁹ Amidi, Ebû'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed b. Salim, el-İhkâm fi Usûli'l-ahkâm, Dârü'l-Kütübî'l-Hidiviyye, Kahire, 1914, c. 4, s. 300; Seyyid Bey, Usûlü'l-fikh, c. 1, s. 278.

sayılmadığı¹⁵⁰ yönünde eleştiriler vardır. Buna göre bir kimsenin mümin olduğuna hükmedilebilmesi için, rakipleriyle mücadele edebilecek ve konuyla ilgili sorunları çözebilecek kadar, inanılması gerekli olan seyleri delilleriyle bilmesi gerekir, bunu yapamayan kimse Müslüman sayılmaz.¹⁵¹ Kadî Abdülcebbar ise bu konuda, Mutezile her mükellefe imkanı ölçüsünde usulü bilmesi gerekir derken bu konuda şüphelerden korunması ve münazara yapmasının vacip olduğunu söylemez. Bu imkan dahilinde olmaz ve mükellefleri de sorumluluktan çıkarır¹⁵² demektedir. O'na göre usulü'd-dini bilmede avamla alim arasında bir fark yoktur. Fakat usulü'd-din bilgisini alimlerin tafsili olarak bilmesi gerekirken, avamın bunu icmalî olarak bilmesi yeterlidir.¹⁵³ O'na göre mukallid mezhep alimlerinin tamamını taklid edebildiği gibi hiç birisini de taklit etmeyebilir. Çünkü bir takım özel sebeplerle bazılarını terk edip bir kısmını taklit etmenin bir manası yoktur. Bu durumda birbirine zıt inançların toplandığı mezhep mensuplarının tamamını taklit etmek zaten caiz değildir. Bu yüzden geriye nazar ve istidlale güvenip hiç birisini taklid etmemek kalır.¹⁵⁴

Ka'bi ve İbn Ebi Ayyaş gibi son dönem Mutezili alimleri taklidi mükellefin durumuna göre değerlendirmişlerdir. Buna göre nazar ehli olan alimler istidlal ile sorumludurlar. Avam, çocuk ve kadınlardan çoğu kendilerini şüpheden kurtaracak delil ve nazardan aciz oldukları için bunlar doğru zan ve yanlışı olmayan muhakkiki taklid ile sorumludurlar.¹⁵⁵

Mutezile'nin bu konudaki görüşleri şu prensiplere dayandırılmaktadır:

- 1- İmanın hakikati nefsin yalan, aldatma ve kargaşadan emniyette olmasıdır. Bu ise ilim sayesinde gerçekleşir.
- 2- İman vacip olan ilimdir, ilim ya zaruri ya da istidlali olarak elde edilir. Nazar ve istidlanın vacib olduğunda ihtilaf yoktur. Vacibin terki ise tasdikini yokluğunu gerektirir.
- 3- Taklid edilen model batıl olması durumunda taklidin de batıl olduğunda ittifak vardır. Mesela putperestlerin, Mecusi, Hıristiyan ve Yahudilerin atalarını taklidi böyledir. Taklid edilen şeyin hak olması durumunda bunun doğruluğunun taklid ile bilinmesi devir, delil ile bilinmesi de taklidle çelişkidir.¹⁵⁶ Her iki durumda batıldır.

Mutezile'den bir kısmına göre Allah'ı, kitaplarını ve peygamberlerini nazar ve istidlal yoluyla bilen gerçek manada mümindir. Taklid yoluyla bilen nazar ve istidlali terkettiği için mümin ya da kafir değil fasıktır. Bir kısmına göre ise nazar ve istidlali terkeden kafirdir, farzların bir kısmını terkettiği için tevbesi de sahih olmaz. Öyle ki Ebu Haşim'e göre bir kişi İslam dinin bütün temel konularını bilse bile eğer tevhid ve adl prensibinden birini dahi bilmezse kendisi kafir olduğu gibi onu taklid edenlerin hepside kafirdir.¹⁵⁷ Bununla birlikte Mutezile'de mukallidi mümin kabul eden Hasan el-Anberî'den başka Eb'ül-Kasım el-Belhî'ye göre de inancı hakka ve sahabe icmama uygun gerçekleşirse mukallid mümindir.¹⁵⁸

¹⁵⁰ Sâbûnî, Mâtürîdî Akaidi, s.173.

¹⁵¹ Nesefî, Tebsıratü'l-Edille, I, 29.

¹⁵² Kadî Abdülcebbar, Şerhü'l-Usulî'l-hamse, s. 126.

¹⁵³ Kadî Abdülcebbar, Şerhü'l-Usulî'l-hamse, s. 124.

¹⁵⁴ Kadî Abdülcebbar, Şerhü'l-Usulî'l-hamse, s. 61.

¹⁵⁵ Teftâzani, Şerhü'l-makâsıd, c. 5, s. 222-223.

¹⁵⁶ Teftâzani, Şerhü'l-makâsıd, c. 5, s. 221-222

¹⁵⁷ Bağdâdî, Usulü'd-Din, s. 255

¹⁵⁸ İbnü'l-Murtazâ, Kitâbü'l-Kalâid, s. 133.

Görüldüğü gibi taklid konusunda Mutezile alimleri farklı görüşlere sahiptir. Çoğunluğu iman konularında nazar ve istidlale dayalı bilgiyi esas alırken bir kısmına göre taklid eden kafir, bir kısmına göre fasık, bazılarında göre ise mümindir. Taklidi kişilerin durumlarına göre değerlendiren alimlerde vardır. Bu durumda Mutezileyi toptan sert bir şekilde taklide karşı çıkan bir grup olarak değerlendirmek mümkün görülmemektedir.

Haricilere göre Taklidi İman

Haricî¹⁵⁹ bilginlerinin genel olarak makale tarzında yazdıkları eserler günümüze kadar ulaşamadığından onlarla ilgili bilgiler, tarih, kelam ve mezhepler tarihiyle ilgili eserlerden belirlenebilmektedir. Bahsi geçen eserlerde ise haricilerin taklid konusundaki çok az yer verilen görüşlerini şöyle değerlendirmek mümkündür:

Hariciler içtihad konusunda iki gruba ayrılmışlardır. Necedat gibi bazı fırkalar dini ahkamda içtihadı caiz görürken Ezarika gibi bazı fırkalar Kuran'ın zahirinin esas alınması gerektiğini söyleyerek bunu kabul etmezler. Haricilere göre farzlar peygamberlerle gerekli olduğu için peygamberden başka kimse insanlara farz hükmü veremez.¹⁶⁰ Görüldüğü gibi Hariciler dini konularda peygamberden başkasına hüküm verme hakkı vermemektedir.

Haricilere göre mukallid, fıkhi bir konu da müçtehid taklid edip delil istemeden onun hükmüne razı olan kimsedir.¹⁶¹ Tekfir etme yönleriyle ön plan çıkan bu mezhep taklidi mübah ve caiz görenleri de şiddetle eleştirmiştir. Çünkü Haricilere göre dinde ilk küfür konusu taklid yoluyla gerçekleşmiştir.¹⁶² Hariciler bu konuda Kuran-ı Kerim'in "(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (hıristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) rabler edindiler"¹⁶³ ayetini delil gösterirler. Buna göre ayette bahsedilen ehli kitab, Allah'ın dininde içtihadı yasaklayıp umumi taklide yöneldikleri için kendilerinde ahmaklık oluşmuştur. Halbuki naslarda nazar, tefekkür ve tedebbür emredilip delil olmadan hevaya ve atalara uyma ve taklit etme nehyedilirken hiç kimse umumi taklidi caiz göremez.

Hariciler, taklitle toptan şirke girildiğini düşündükleri için insanları dinin usul ve akaid konularında taklitten men ettikleri gibi dinin zaruri gördüğü fer'i konularda da bile taklidi yasaklamışlardır. İbadet ve muamelat konularında ise avamın taklidi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Onlara göre âmmenin delilini sormadan başkasının görüşünü alması caiz değildir.¹⁶⁴ Allah herkesi İslam'ı anlamakla sorumlu kılmıştır. Bu yüzden alimlerin, şatahat ve görüşlerine dayandırdıkları ve yaşadıkları olayları İslam adına farz kılmaları ise sorunludur. Allah islam ahkâmının bilinmesi böylelerinin içtihadıyla nasıl sorumlu kılar? ¹⁶⁵

Haricilere göre taklid, insanların dinde içtihadı terk etmeleri, yetkisiz kişileri vekil kılmaları anlamına geldiği için küfre ve İslam devletinin yok olmasına sebeptir. Onlara göre Müslüman toplumunu, Kitab ve sünnete dayalı bir emiri olan tek cemaattir. Her Müslümanın müçtehid olduğu bu cemaat taklidi kabul etmez, fırka, mezhep ve hiziplere ayrılmaz. Tek emir etrafında toplanıp Allah'ın ipine sarılırlar.¹⁶⁶ Kendi gruplarının ideal özelliklerini bu şekilde sıralayan Hariciyenin mezhepler tarihiyle ilgili

¹⁵⁹ Bkz. Fıglalı, Ethem Ruhi, "Hâriciler", DİA, İstanbul, 1997, XVI, 169-174.

¹⁶⁰ Eş'ari, Makâlât, 127.

¹⁶¹ Ahmed Celî, Ahmed Muhammed, Dirâse ani'l-fırak fi Tarihi'l-Müslimin: el-Havâric ve's-Şia, Merkezül-Melik Faysal li'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-İslâmiyye, Riyad, 1988, s. 146-147.

¹⁶² Ahmed Celî, Dirâse ani'l-fırak fi Tarihi'l-Müslimin, s. 146.

¹⁶³ Tevbe 9/31.

¹⁶⁴ Ahmed Celî, Dirâse ani'l-fırak fi Tarihi'l-Müslimin, s. 147.

¹⁶⁵ Ahmed Celî, Dirâse ani'l-fırak fi Tarihi'l-Müslimin, s. 148.

¹⁶⁶ Ahmed Celî, Dirâse ani'l-fırak fi Tarihi'l-Müslimin, s. 148.

eserlerde Ezarika, Necdiye, Sufriyye ve İbadiyye¹⁶⁷ gibi çeşitli kollara ayrıldığı görülmektedir. Bu durum da gösteriyor ki taklide karşı çıkmayı ön plana çıkarmasına rağmen ideallerini kendi grubunda bile uygulama imkanı bulamamıştır.

Görüldüğü gibi ehli sünnet dışındaki fırkaların taklit konusunda istikrarlı bir değerlendirmesi bulunmamaktadır. Bu mezheplerin içinde birbirine zıt ifrat ve tefrit denebilecek görüşlerin bulunması taklit konusunda sağlıklı değerlendirmeler yapmayı mümkün kılmamaktadır.

SONUÇ

İslam inancına göre taklidi iman konusunun ele alındığı bu araştırmada ulaşılan sonuçları şöyle belirlemek mümkündür.

Sözlükte takma kuşatma ve benzeme gibi çeşitli anlamlarda kullanılan taklid dini literatürde herhangi bir delile dayanmayan inancı ifade etmektedir. Buna göre başkasının görüşünü delil ve hüccet olmadan kabul eden kişiye mukallid denilmektedir. Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde bizzat taklit kelimesi kullanılmamakla birlikte Allah'a, Peygambere, Kuran'a ve Allah dostlarına uyma olumlu, Yahudi ve Hristiyanlar ile müşrik zihniyeti temsil eden ataları ve din adamlarını taklit etmek, kötü nefis ve arzulara tabi olmak da olumsuz taklit olarak anlatılmaktadır.

Kelam ilminde ise, Eş'ari alimlerin çoğunluğuna göre mukallidin imanı geçerli olmakla birlikte, imanın nazar ve istidlale dayandırılması gerekmektedir. Dolayısıyla imanında şüphe olup da bunu gidermeye çalışmayan mukallid mümin özeliğini kaybetmektedir. Bununla birlikte imanda nazar ve istidlale çok önem verdiği görünen Mâtürîdî'nin, mukallidin imanını sahih görmediği şeklindeki iddialar da isabetli görülmemektedir. Zira İmam Mâtürîdî eserlerinde genel anlamda batıl anlayışları ya da bunların temsilcilerini körü körüne taklid etmeyi eleştirmektedir. Nitekim Mâtürîdî çizgisini takip eden alimler de nazar ve istidlale önem vermekle birlikte mukallidin imanını geçerli saymışlardır. Dolayısıyla İmam Mâtürîdî'yi tamamen taklidin karşısında biri olarak değerlendirmek doğru değildir.

Ehli sünnet dışındaki fırkalardan Şia'nın, mutlak anlamda taklidi reddettiğini söylemek oldukça zordur. Temel kaynaklarında imamlara, müçtehitlere, Ayetullahlara tabi olmanın vurgulandığı, merci-i taklid makamından bahsedildiği, bünyesinde taklidin vacip tahkikin haram olduğunu söyleyen fırkaların bulunduğu Şia'nın, tamamen taklidin karşısında olduğunu söylemek mümkün görülmemektedir. Her ne kadar Haricilerde taklid, küfre nispet edilecek kadar sert tepkiyle karşılanmışsa da bünyesinde çeşitli kollara ayrılıp her birine tabi olanların bulunması mezhebin taklid düşüncesinden tamamen kurtulmadığını göstermektedir. Mutezile 'den bir kısmına göre nazar ve istidlali terk eden mukallit fasık, bir kısmına göre ise kafirdir. Bununla birlikte Mutezile'den Hasan el-Anberî mukallidi mümin kabul ederken, Ebü'l-Kasım el-Belhî'ye göre de mukallidin imanı hakka ve sahabe icmasına uygun olursa geçerlidir. Bu durumda Mutezile'nin tamamını sert bir şekilde taklide karşı çıkan bir mezhep olarak tanımlamak da mümkün görülmemektedir. Şu halde itikadi fırkaların taklid konusunda hem fikir oldukları ortak bir görüş bulunmamaktadır.

Genel anlamda kelam alimleri taklidi, akli ya da nakli delillere dayanmayan inanç olarak tanımlarken özellikle müteaahir dönem selefi anlayışı benimseyen bazı alimler taklidi, dinde Allah ve Resulünden başkasını otorite kabul etmek şeklinde anlamışlardır. Bununla birlikte taklide sert bir şekilde karşı çıkışıyla tanınan alimlerin tahkikin ne ve nasıl olacağı konusunu ihmal ettikleri söylenebilir. Halbuki taklidi bütünüyle reddetme yerine, İslam'ın ruhuna uygun olup olmaması bakımından olumlu ya da olumsuz taklid şeklinde ikiye ayırmak daha isabetli olacaktır. Buna göre Allah'a, Peygambere, Kuran'a ve salih kimselere uymayı olumlu, müşrik zihniyeti

¹⁶⁷ Eş'ari, Makâlât, 86-131; Bağdâdi el-Fark, 45-67.

temsil eden atalara veya din adamlarına, nefsin kötü arzularına uymayı da olumsuz taklit olarak değerlendirilmek daha isabetli olacaktır.

KAYNAKÇA

- AHMED CELÎ, Ahmed Muhammed, Dirâse ani'l-fırak fi Tarihi'l-Müslimin: el-Havâric ve's-Şia, Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-İslâmiyye, Riyad, 1988.
- ALGAR, Hamid, "Merci-i Taklid", DİA, XXIX, 172.
- ALTINTAŞ, Ramazan, "Haşviyye'nin Doğuşu ve Kelami Görüşleri", CÜİFD, Sivas, 1999, c. III, sayı: 1, s. 95.
- AMİDÎ, Ebû'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed b. Salim, el-İhkâm fi Usûli'l-ahkâm, Dârü'l-Kütübi'l-Hidiviyye, Kahire, 1914.
- BAĞDÂDÎ, Ebû Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed Temimi Abdülkahir, el-Fark beyne'l-fırâk ve beyânü'l-firkati'n-naciye minhum, thk. Muhammed Zahid b. el-Hasan b. Ali Zahid el-Kevseri, Mısır, 1948.
- BAĞDÂDÎ, Ebû Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed Temimi, Usûlü'd-Din, Beyrut, 1981.
- CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, es-Sihâh tâcül-luga ve sıhâhi'l-Arabiyye, thk. Ahmed Abdülgafur Attâr, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1990.
- CHITTICK, William C., "Mevlânâ'nın Tahkik Yolu", trc. Vahit Göktaş, AÜİFD, Ankara, 2008, c. XLIX, sayı II, s. 379.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, Kitâbü't-ta'rifât, Beyrut, 1985.
- EBÛ AZBE, Hasan b. Abdülmuhsin, er-Ravdatü'l-Behiyye fima beyne'l-Eşâ'ire ve'l-Mâtüridiyye, Dâiretü'l-Maârifi'n-Nizamiyye, Haydarabad, 1322.
- EBÛ'L-BEKÂ, Eyyüb b. Musa el-Hüseynî, el-Külliyâtü mu'cem fi mustalâhâti'l-furûgi'l-lugaviyye, Beyrut, 1998.
- EŞ'ARÎ, Ebû'l-Hasan İbn Ebû Bişr Ali b. İsmail b. İshak, el-Lüma' fi'r-red ala ehli'z-zeyg ve'l-bida, thk. Richard J. McCarthy, The theology of al-Ash'ari, Beyrut, 1952.
- EŞ'ARÎ, Ebû'l-Hasan İbn Ebû Bişr Ali b. İsmail b. İshak, Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve ihtilâfü'l-musallin, thk. Hellmut Ritter, Wiesbaden, 1963.
- FETHULLAH HULEYF, Kitâbü't-tevhid, Mâtüridî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979, Mukaddime s. 26-29.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Hâriciler", DİA, İstanbul, 1997, XVI, 169.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, Çağımızda İtikadi İslam Mezhepler, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1990.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed, el-İktisâd fi'l-i'tikâd/ İtikadda orta yol, trc. Osman Demir, İstanbul, 2012.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed, el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl, el-Matbaatü'l-Emiriyye, Bulak, 1324.
- GAZZÂLÎ, Ebu Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed, İhyâu Ulumi'd-din, trc. Ahmed Serdaroğlu, İstanbul, 1974.
- HILLÎ, İbnü'l-Mutahhar Cemâlüddin Hasen b. Yüsuf b. Ali, el-Bâbü'l-hâdî 'aşer, thk. Mehdi Muhakkik, Tahran, 1986.

- İBN HAZM, Ebu Muhammed b. Ali, el-İhkam, fi Usûli'l-Ahkam, thk. Ahmed Muhammed Sakir, Kahire, 1970.
- İBN KAYYIM el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, İ'lâmü'l-muvakkiin an rabbi'l-alemin, thk. Muhammed el-Mu'tasim-Billah el-Bağdadi, Dârü'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut, 1998.
- İBN MANZUR, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, Lisanü'l-Arab, Dârü'l-Maârif, Kahire, ts.
- İBN FUREK, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Furek el-Ensârî, Mücerred makalati's-şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'ari, thk. Daniel Gimaret, Beyrut, 1987.
- İBNÜ'L-MURTAZÂ, Ahmed b. Yahyâ b. Murtazâ, Kitâbü'l-Kalâid fi tashihi'l-Akaid, thk. Albert Nasri Nadir, Dârü'l-Maşrîk, Beyrut, 1986.
- İRFAN, Abdülhamid, İslamda İtikadi Mezhepler ve Akaid esasları, trc. M. Saim Yeprem, İstanbul, 1981.
- İSFEHÂNÎ, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Ragıb, el-Müfredât fi garibü'l-Kur'an, thk. Muhammed Seyyid Kilânî, Beyrut, ts.
- İSNEVÎ, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdürrahim b. el-Hasan, et-Temhid fi tahrici'l-furu' ale'l-Usûl, thk. Muhammed Hasan Hayto, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984.
- İZZEDDİN BAHRÜLULUM, et-Taklid fi's-şeriatî'l-İslâmiyye, Dârü'z-Zehra, Beyrut, 1985.
- J. SCHACHT, "Taklid", İA, MEB, İstanbul, 1970, XI, 681.
- KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR, Ebü'l-Hasan Abdülcebbar b. Ahmed, el-Mugnî, fi ebvabi't-tevhid ve'l-adl, thk. İbrâhim Medkur, ed-Dârü'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Kahire, 1963.
- KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR, Şerhu'l-usûli'l-hamse, thk. Abdülkerim Osman, Ahmed Ebû Haşim, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1988.
- KARAMAN, Hayrettin, İslam Hukukunda İctihad, İstanbul, 1996.
- KAYA, Eyyüb Said, "Taklid", DİA, İstanbul, 2010, XXXIX, 461.
- KÜLEYNÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak, Usûl-ü Kâfi: Akıl ve Cehalet, İlmî Fazileti, Tevhid, Hücet, trc. Vahdettin İnce, İstanbul, 2002.
- MÂTÜRİDÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, Kitâbü't-Tevhid, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, İstanbul, 2003.
- MAVERDÎ, el-Hâvi'l-Kebîr huve Şerhu Muhtasari'l-Muzenî, thk. Ali Muhammed Muavvez-Adil Ahmed Abdülmevcud, Beyrut, 1994.
- NESEFÎ, Ebü'l-Muîn Meymun b. Muhammed, Tebsiratü'l-Edille fi Usûlü'd-Din, I-II, thk. Claude Selâme, Dımaşk, 1993.
- PEZDEVÎ, Sadrü'l-İslam Ebu Yüsr Muhammed, Usûlü'd-Din, thk. Hans Peter Linss, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1963.
- SÂBÜNÎ, Ebû Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr, el-Bidâye fi Usûli'd-din/ Mâtürîdiyye Akaidi, trc. Bekir Topaloğlu, Ankara, 1995.
- SEFFÂRİNÎ, Ebü'l-Avn Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Salim, Levâmiü'l-Envâri'l-Behiyye ve sevatiü'l-esrari'l-eseriyye, ed-Dürretü'l-mudiyye fi akideti'l-firaki'l-marziyye, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, ts.
- SEMİH DUGAYM, Mevsuatü mustalahâti ilmi'l-keîlâmî'l-İslâmî, Lübnan, 1998.

- SEYYİD BEY, Muhammed Seyyid, Usûlü'l-Fıkh: Medhal, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1333.
- ŞEHRİSTÂNÎ, Ebû'l-Feth Taceddin Muhammed b. Abdülkerim, el-Milel ve'n-nihal, thk. Abdülaziz Muhammed Vekil, Kahire, 1968.
- ŞEYHZÂDE, Abdürrahim b. Ali, Nazmü'l-ferâid ve cem'i'l-fevâid, Şeyhzade, Matbaatü'l-Edebiyye, Kahire, 1899.
- TABATABAÎ, Muhammed Hüseyin, Şia der İslam/İslam'da Şia, trc. Komisyon, Tahran, 1998.
- TEFTÂZÂNÎ, Sadeddin Mesud b. Ömer b. Abdullah, Şerhü'l-makâsıd, thk. Abdurrahman Umeyre, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1989.
- TEHÂNEVÎ, Muhammed b. Ali, Mevsuatü Keşşâfi istilâhati'l-funûn ve'l-ulûm edt. Refik el-Acem, vd., Lübnan, 1996.
- TOPALOĞLU, Bekir-Çelebi İlyas; Kelam Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 2010.
- ULUDAĞ, Süleyman, İslam Düşüncesinin Yapısı, İstanbul, 2012.
- USTA, Aydın, "Taklid", DİA, İstanbul, 2010, XXXIX, 465.
- ÜNVERDİ, Mustafa, "Klasik İslam Geleneğinde Taklidî İmanın Değeri", Kelam Araştırmaları 10,1 (2012), s. 231.
- ÜNVERDİ, Mustafa, İmanda Taklid ve Tahkik, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi Hak Dini Kur'an Dili İstanbul, ts.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler, İmam-ı Azam Ebu Hanife ve İmam Ebu Mansur-i Maturidi, haz. Turhan Yörükan, İstanbul, 2006.